

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Marie Zajacová

Situace řeckokatolické církve
v Československu po nástupu
komunistického režimu

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6. června 2015

Marie Zajacová

Bibliografická citace

Situace řeckokatolické církve v Československu po nástupu komunistického režimu: bakalářská práce / Marie Zajacová; vedoucí práce: PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. -- Praha, 2015. -- 52 s.

Anotace

Bakalářská práce se bude zabývat situací řeckokatolické církve po nástupu komunistického režimu v roce 1948, kdy po tzv. akci P došlo k likvidaci samotné církve. Zaměří se především na období po nástupu komunismu k moci, třebaže bude analyzovat příčiny plánů na likvidaci církve již před rokem 1948 a mapovat jejich systematické naplňování po nástupu komunistického režimu do roku 1950, kdy se konal „Prešovský sobor“. Ten se stane jedním z ústředních témat celé práce a bude zasazen do kontextu tehdejší nábožensko-politické situace v Československu.

Klíčová slova

komunistický režim, Československo, řeckokatolická církev

Abstract

The bachelor thesis will focus on the situation of Greek Catholic Church in Czechoslovakia after the Communist outset in 1948, when the so-called Action P, which was to destroy the Church, occurred. It will primarily concentrate on the period after the onset of communism to power, although the plans to the destruction of the Church were ready before the year 1948, and charting their systematic fulfillment after the Communist outset in 1950, when the Presov Sobor met. It will become one of the central themes of this thesis and will be set into the context of the then religion-political situation in Czechoslovakia.

Keywords

Communist regime, Czechoslovakia, Greek Catholic Church

Počet znaků (včetně mezer): 103 645

Poděkování

Chtěla bych poděkovat zejména vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Marku Šmídovi Ph.D., za odborné vedení, cenné připomínky a čas a úsilí, které mé práci věnoval. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a příteli za podporu a trpělivost, kterou se mnou během celého studia měli.

Osnova

Úvod.....	6
1. Stručná historie řeckokatolické církve v českých zemích a na Slovensku do roku 1945.....	8
1.1. Užhorodská unie a počátky řeckokatolické církve.....	8
1.2. Řeckokatolická církev v Československu a rozvoj její struktury do roku 1945.....	8
2. Situace řeckokatolické církve po skončení 2. světové války	13
2.1. Změna politické orientace a uspořádání Československé republiky po roce 1945	13
2.2. Postavení katolické církve v Československu po roce 1945.....	15
2.3. Řeckokatolická církev mezi lety 1945-1948.....	16
2.4. Předzvěsti likvidace řeckokatolické církve před rokem 1948.....	20
3. Řeckokatolická církev po nástupu komunistického režimu v roce 1948.....	23
3.1. Dobový kontext.....	23
3.2. Vztah nového režimu ke katolické církvi.....	24
3.3. Akce P.....	27
4. Prešovský sobor	40
4.1. Přípravy na sobor	40
4.2. Den konání „Velkého soboru“ - 28. duben 1950	42
4.3. Spornost Prešovského soboru a jeho uznání	44
4.4. Dopady Prešovského soboru na osud řeckokatolické církve	45
Závěr	47

Úvod

V bakalářské práci s názvem *Situace řeckokatolické církve v Československu po nástupu komunistického režimu* se pokouším o nástin osudu této církve v období let 1948 až 1950, tedy do její likvidace, kdy byla formálně připojena k pravoslavné církvi. Toto téma jsem si vybrala, neboť je mi blízké z osobních důvodů a také proto, že ačkoliv se situace během posledních deseti let poměrně zlepšila, stále se jedná o téma, kterému není v českém prostředí věnována příliš velká pozornost.

V práci se na základě odborné literatury, autentických dobových materiálů a paměti některých řeckokatolických kněží, pokouším o rekonstrukci událostí a jednotlivých kroků, vedoucích ke zrušení řeckokatolické církve. O jejich zasazení do církevní politiky komunistického režimu a do dobového kontextu. Cílem mé práce je kromě pokusu o celkovou rekonstrukci Akce P, zjistit, odkud pocházela iniciativa na připojení řeckokatolické církve k pravoslaví, jaký na tom měly jednotlivé strany zájem a proč se komunistický režim rozhodl k tak radikálnímu řešení, jaký likvidace představovala.

V první kapitole jsou stručně shrnuty události od vzniku řeckokatolické církve po vyhlášení Užhorodské unie v roce 1649 přes její postupný rozvoj a strukturalizaci až do roku 1945. Tento rok je v práci brán jako určitý mezník mezi demokratickým vývojem Československé republiky a pozvolným nástupem totalitního režimu. Druhá kapitola sleduje vývoj mezi lety 1945-1948. Jsou zde hledány počátky proticírkevní politiky státu a prvotní kroky vedoucí k následnému zrušení řeckokatolické církve. Stěžejní část celé práce představuje třetí a čtvrtá kapitola. Ve třetí kapitole, která začíná únorovými událostmi roku 1948, je popsáno, jak náznaky a předzvěsti z předchozí kapitoly začaly nabývat jasnějších podob. Zaměřuji se na situaci katolické církve v Československu obecně a následně porovnávám přístup komunistického režimu vůči římským katolíkům a řeckokatolíkům. Hlavní část této kapitoly je věnována Akci P, tedy plánu na připojení řeckokatolíkům k pravoslaví, tomu, jak tento plán vznikl a jak byl posléze naplňován. Poslední kapitola je věnována tzv. Prešovskému soboru, který představoval konečné naplnění Akce P a po kterém řeckokatolická církev v Československu přestala oficiálně existovat. Na závěr práce jsou stručně shrnuty následky zinscenovaného církevního soboru a osud řeckokatolických kněží a věřících.

K obecnému úvodu do problematiky mi posloužily knihy *Dejiny gréckokatolickej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989* od Petera Šturáka a *Řeckokatolická církev v českých zemích* od Karla Sládka a kol. Tyto monografie popisují historii řeckokatolické

církve od jejího počátku až do nedávné minulosti a Akce P je zde popisována jen okrajově. Asi nepřehlednější knihou, která se věnuje už přímo likvidaci, je dílo Václava Vaška s názvem *Likvidace řeckokatolické církve*, kde jsou ve stručnosti popsány události od roku 1945 a jsou zasazeny do dobového kontextu. K rozšíření informací z této knihy mi posloužily jednak další monografie, zaměřené na historické a církevní dějiny Československa v letech 1945-1950 a archivní materiál.

Jako prameny pro vlastní výzkum jsem využila materiál z Archivu bezpečnostních složek, paměti řeckokatolického kněze Mariána Potaše a vladyky Mons. Ivana Ljavince. Hlavní část textu vychází také z edice dokumentů Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951, která vyšla knižně v roce 1994. Pro dokreslení církevně-politické situace jsem využila dobový komunistický tisk a některé záznamy českého rozhlasu Radia Vatikán.

1. Stručná historie řeckokatolické církve v českých zemích a na Slovensku do roku 1945

1.1. Užhorodská unie a počátky řeckokatolické církve

Na konci 16. století došlo k prvnímu úspěšnému pokusu o sjednocení části východních věřících s katolickou církví. Vyústěním tohoto pokusu bylo podepsání Brestlitevské unie v roce 1596, která sjednocovala část pravoslavných věřících z oblasti polsko-litevského státu s Římem.¹ Z hlediska pozdějšího Československého státu byla ovšem podstatnější až tzv. Užhorodská unie z roku 1646, v níž se sjednocení týkala pravoslavných věřících z východní oblasti habsburské říše, tedy pozdějšího východního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny.² Východní křesťané, kteří vstoupili v unii s církví katolickou, přijali její dogmatickou nauku a uznali papeže za hlavu církve, zároveň si ale ponechali své tradice a slavení byzantského obřadu.³ Tito věřící byli nazýváni uniáty.⁴

Užhorodská unie se týkala části věřících, kteří spadali pod správu mukačevské eparchie. Území, na kterém se nacházela, patřilo od 16. do konce 17. století pod správu sedmihradských knížat a zdejší obyvatelé byli především Rusíni, Slováci a Maďaři.⁵ V této východní části Uherska se v 16. století prosadil protestantismus, zatímco v západním Uhersku si katolická církev po nástupů Habsburků udržela pevnou pozici. Obě strany vyvíjely na zdejší pravoslavné silný tlak, ale zpočátku bezúspěšně. Jednou z klíčových událostí pak byl nástup Juraje III. Drugetha (1583–1620) do čela humenského panství v 1. desetiletí 17. století. Bývalý kalvinista, který přijal katolickou víru, se zasazoval o sjednocení svého panství se západním křesťanstvím a pozval sem z Polska uniátského biskupa Atanáše Krupeckého (1610-1652). Prvním mukačevským biskupem, který měl zájem o sjednocení s Římem, byl Basil Tarasovič (1634–1651), který složil v květnu 1642 ve Vídni před císařem a apoštolským nunciem katolické vyznání víry a dostal tak možnost spravovat západní část své eparchie, kde dál šířil myšlenku unie s Římem mezi svými věřícími a duchovenstvem. Oficiálně byla unie uzavřena dne 24. dubna 1646 v Užhorodě a ostrihomským arcibiskupem byla následně potvrzena v roce

---

¹ Na většině území tehdejší republiky obou národů byla Brest-litevská unie formálně zrušena po trojím dělení Polska a řeckokatolíci přetrvávali jen v těch oblastech, které připadly habsburské říši (Halič a část Volyně).

² VAŠKO 2007, 7

³ Např. řeckokatolíční kněží mohou na rozdíl od kněží římskokatolických vstoupit ve svazek manželský.

⁴ ŠTURÁK 2008, 17

⁵ BARNOVSKÝ 2001, 313

1648. V roce 1759 už byli téměř všichni věřící na území mukačevské eparchie sjednoceni s Římem.⁶

V roce 1773 svolala Marie Terezie (1717-1780) do Vídně synodu uniatských biskupů z celého Uherska. Na této synodě se také usnesli na novém názvu pro uniáty, a to *graeci ritus catholici*, z čehož se později vyvinulo pojmenování řeckokatolíci.⁷

Řeckokatolíčtí věřící z oblasti východního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny spadali až do roku 1818 pod pravomoc lvovské diecéze. V roce 1815 zřídil císař František I. (1768-1835) prešovskou eparchii, a to vyčleněním z eparchie mukačevské a v roce 1818 ji potvrdil bulou *Relata Semper* papež Pius VII. (1800-1823). Právě pod prešovskou eparchii patřili i řeckokatolíčtí věřící z českých zemí a Slovenska po vzniku republiky v roce 1918.⁸

1.2. Řeckokatolická církev v Československu a rozvoj její struktury do roku 1945

Vznik Československé republiky představoval důležitý mezník v dějinách řeckokatolické církve vzešlé z Užhorodské unie. Pro nový stát, kde žilo mnoho národností, mohl být katolicismus ideálním pojítkem, avšak Československá republika nebyla od svého vzniku církvi příliš nakloněna. Mnoho lidí spatřovalo v katolické církvi přežitek rakousko-uherské monarchie a poválečný revoluční duch zapříčinil odklon mnohých věřících od církve, nebo jejich přestup k církvím schizmatickým. Dne 8. ledna 1920 byla založena Církev československá, která částečně stála za mohutným odlivem katolíků. V roce 1921 opustilo církev v Čechách a na Moravě více než milion věřících.⁹ Dotklo se to zejména církve římskokatolické, řeckokatolíci však čelili ztrátě svých věřících v důsledku častých přestupů k pravoslaví.

Nejpočetnější skupinu řeckokatolických věřících ve východním Slovensku tvořili Slováci, za nimiž následovali Rusíni, Ukrajinci a Maďaři. V českých zemích se k řeckokatolíkům hlásili většinou přistěhovalci ze Slovenska.¹⁰ Kromě toho, že Podkarpatská Rus i východní Slovensko byly chudé a málo rozvinuté regiony, byly tu také národnostní těžkosti. Až do roku 1918 byla tato území součástí Uherska, mnozí

---

⁶ ŠTURÁK 2008, 14-16

⁷ BARNOVSKÝ 2001, 313

⁸ ŠTURÁK 2008, 27

⁹ ŠTURÁK 2006, 33-34

¹⁰ VAŠKO 2007, 8

zdejší obyvatelé nebyli spokojeni s novým politickým uspořádáním a nadále sympatizovali s Maďarskem, jehož si přáli být součástí. Tento postoj zaujímala i část řeckokatolického duchovenstva, k nelibosti Československého státu. Prešovský biskup Štefan Novák (1914-1918) dokonce odmítl podepsat slib věrnosti Československé republice, abdikoval na svůj úřad a odstěhoval se do Maďarska. Prešovské biskupství tak v těchto těžkých časech zůstalo bez svého pastýře. Vedením prešovské eparchie byl dočasně pověřen generální vikář Mikuláš Russnák (1878-1954), kterého do funkce jmenoval zmíněný biskup Štefan Novák. Tato skutečnost a jeho promaďarská minulost ho ovšem z dlouhodobého hlediska dělaly nepřijatelným pro post nového prešovského biskupa, a tak, jelikož mezi duchovními z prešovské eparchie nebylo vhodných kandidátů, jmenoval Svatý stolec po odsouhlasení vládou novým administrátorem Dionýze Nyáradyho (1874-1940), biskupa křiževacké eparchie v Jugoslávii. Dionýz Nyárady zastával tuto funkci v letech 1922-1927, kdy ho nahradil Peter Pavol Gojdič (1888-1990). Všichni zmínění administrátoři, jakožto hlavy prešovské eparchie, museli čelit třem zásadním problémům: postupujícímu rozmachu pravoslaví, často na úkor řeckokatolické církve, hmotnému zabezpečení církve a chudobě regionu, která nutila odcházet řeckokatolické věřící dále na západ, kde neměli duchovní zázemí, farnosti ani nijak organizovanou komunitu věřících.¹¹

Po rozpadu rakousko-uherské monarchie na podzim 1918 se Praha stala novou metropolí, kam přicházel velký počet obyvatel z ostatních částí republiky. Přicházeli sem kvůli pracovním a studijním příležitostem, kterých tu bylo více než v zaostalejších východních částech. Mezi těmito emigranty z východu bylo i mnoho řeckokatolíků. Podle sčítání obyvatel z roku 1921 žilo v Čechách 9 264 obyvatel řeckokatolického vyznání,¹² proto se stala otázka zřízení řeckokatolické farnosti v Praze ve 20. letech velice aktuální. Čechy nebyly původním domovem řeckokatolických věřících a ti, kteří přicházeli, tvořili nejednotnou národnostní skupinu. Zatímco ve východním Slovensku nebo Podkarpatské Rusi byla orientace eparchií dána místem,¹³ v Čechách se musel najít kompromis, který by částečně vyhovoval všem národnostem.

Během meziválečných let se mezi uniaty vyprofilovaly tři hlavní proudy. Prvním z nich byl tzv. velkoruský proud, který měl značnou podporu ruských emigrantů. Tito rusofilští řeckokatolíci sympatizovali s pravoslavím a zastávali velkoruskou ideu o

---

¹¹ POTÁŠ 2001, 47

¹² CORANOVIČ 2013, 17

¹³ Prešov, Mukačevo

jednotě východních národů. Karpatorusíni si nepřipadali být součástí takového velkoruského národa a propagovali uvnitř církve své vlastní zájmy. Odmítali se přidat k Ukrajincům nebo k Rusům a požadovali používání rusínského jazyka při bohoslužbě. Rusínský proud byl podporován i biskupem P. P. Gojdičem. Třetím proudem byl proud ukrajinský, který sice neměl na Slovensku příliš silné pozice, avšak v rámci Československa byl částečně podporován Svatým stolcem, který kalkuloval se zavedením unie na celé území Ukrajiny.¹⁴ Kromě zmíněných tří proudů hrály uvnitř řeckokatolické církve důležitou roli ještě dvě národnosti, a to Slováci a Maďaři. Slováci tvořili početnou skupinu v Prešovské eparchii, ale přesto tento slovenský prvek řeckokatolické církve nebralo mnoho duchovních příliš vážně. To samé by platilo i o maďarských řeckokatolících, kteří v důsledku mnohaleté nadvlády nad územím řeckokatolických věřících měli silnou podporu hlavně v Podkarpatské Rusi.¹⁵

V roce 1925 byl ustanoven tzv. Přípravný komitét pro zřízení řeckokatolické farnosti v Praze, v té době byl administrátorem prešovské eparchie Dionýz Nyáradi, i on se zasazoval o vznik farnosti. Věci se daly do pohybu zejména za ordinariátu jeho nástupce Pavla Petera Gojdiče, který se stal prešovským administrátorem v roce 1926. Ještě téhož roku mu Vatikán udělil souhlas se zřízením řeckokatolické farnosti v Praze, čímž de facto vyřešil kompetenční otázku. Do té doby totiž nebylo jisté, kdo by měl farnost zakládat, jestli pražský arcibiskup jako místní katolický hierarcha, nebo prešovský biskup jako nejbližší řeckokatolický biskup. Souhlasem, který dal Svatý stolec prešovskému biskupovi, tak bylo určeno, pod čí správu bude pražská řeckokatolická farnost náležet.¹⁶

Další velice důležitou osobností, která měla nemalé zásluhy na založení farnosti, byl otec Vasil Hopko (1904-1976), který byl do Prahy vyslán v roce 1928. Musel získat chrám, který by bylo pražské arcibiskupství ochotno řeckokatolíkům dlouhodobě určit k užívání. Tou dobou se liturgie konaly v kostele sv. Kříže v ulici Na Příkopě, a i když to ze začátku vypadalo, že právě zde se řeckokatolíci budou moci trvale usadit, památkový ústav nedal svolení k úpravám interiéru k účelu byzantské liturgie¹⁷ a také pražské arcibiskupství se k tomuto řešení nestavělo příliš vstřícně.¹⁸

V roce 1931 byl řeckokatolíkům nabídnut chrám sv. Klimenta v Karlově ulici v Praze. Dne 12. února 1931 podepsal pražský arcibiskup František Kordač (1852-1934) darovací

---

¹⁴ CORANIČ 2013, 19

¹⁵ ŠTURÁK 2006, 40

¹⁶ CORANIČ 2013, 20

¹⁷ Musela být provedena instalace ikonostasu, který by odděloval prostor kněžiště od hlavní lodi.

¹⁸ CORANIČ 2013, 25

smlouvu, v níž byl kostel sv. Klimenta darován řeckokatolíkům. Spolu s touto smlouvou arcibiskup svolil k užívání chrámu jako farního kostela řeckokatolické farnosti, která měla být v nejbližší době zřízena. Tímto aktem byla splněna nejdůležitější podmínka pro zřízení farnosti, což se podařilo o dva roky později. Podle sčítání obyvatel z roku 1930 žilo v té době v českých zemích 12 149 řeckokatolických věřících.¹⁹

V roce 1939 vznikla řeckokatolická farnost v Bratislavě s misijní činností pro Žilinu a jejím správcem se stal Jozef Halko (1904-1987). V meziválečném období se kromě farností prešovského biskupství nacházelo na území Slovenska 76 mukačevských a čtyři farnosti hajdudorožské eparchie. Spravoval je mukačevský biskup se sídlem v Užhorodě.²⁰

Konec meziválečného období se nesl v duchu dalších snah o zakládání nových farností na území Čech, Moravy a Slezska. Biskup Pavel Peter Gojdič stačil založit ještě farnost pro moravskoslezské území se sídlem v Brně. Z důvodu propuknutí druhé světové války se tak ale stalo až v roce 1945.²¹

---

¹⁹ CORANIČ 2013, 27

²⁰ BARNOVSKÝ 2001, 314

²¹ CORANIČ 2013, 33

2. Situace řeckokatolické církve po skončení 2. světové války

2.1. Změna politické orientace a uspořádání Československé republiky po roce 1945

Už ke konci druhé světové války bylo jasné, že v poválečném evropském uspořádání budou panovat zcela jiné poměry než před válkou. Nacistickým Německem rozbitý Československý stát měl dvě centra svého zahraničního odboje. V Londýně působila od roku 1940 exilová vláda²² v čele s Edvardem Benešem (1884-1918) a v Moskvě bylo centrum československého zahraničního odboje, který byl řízen členy komunistické strany a jejich předsedou Klementem Gottwaldem (1886-1953).²³ Vývojem válečných událostí, kdy vzrostla moc Sovětského svazu a bylo zřejmé, že bude mít po válce rozhodující vliv v oblasti střední a východní Evropy, rostla také moc komunistické strany. Převahu komunistického zahraničního odboje nad londýnskou exilovou vládou definitivně potvrdila moskevská jednání obou stran, jejichž výsledkem byl Košický vládní program. Stát s tradičně prozápadní orientací se tak stal součástí východního bloku, a i když to první roky po válce nebylo ještě úplně zřejmé, dostal se do sféry vlivu Sovětského svazu a tedy komunistického režimu.

Províchodní orientace státu měla své kořeny v druhé světové válce. Nelze tvrdit, že v československé zahraniční politice sehrálo rozhodující roli až osvobození Rudou armádou. Tuto změnu politické spolupráce a hledání alternativních spojení zapříčinil již rok 1938. Po zkušenosti s Mnichovem se v Benešových očích zhroutila struktura záruk proti německé hrozbě, kterou doposud viděl ve svých západních spojencích. Ti se podle něj dopustili zrady na československém státu svým jednáním před a po Mnichovu, a aby do budoucna zabránil podobným scénářům, rozhodl se ke spolupráci se Sovětským svazem, ve kterém viděl silnou oporu státní existence před německým sousedem²⁴. Dne 12. prosince 1943 byla uzavřena československo-sovětská smlouva o přátelství a poválečné spolupráci a právě tato smlouva měla za následek změnu v poměru sil mezi londýnskou a moskevskou exilovou vládou.²⁵

---

²² Dne 17. října 1938 vznikl v Paříži Československý národní výbor, v jehož čele stál Edvard Beneš a Jan Šrámek. Tento výbor byl uznán jako zastupitelský orgán českého a slovenského národa a v roce 1940 ustanovil Prozatímní státní zřízení s centrem v Londýně. Prezidentem byl Edvard Beneš a předsedou vlády Jan Šrámek.

²³ VAŠKO 1990, 13

²⁴ KAPLAN 1990, 6

²⁵ KAPLAN 1990, 10

Dne 4. dubna 1945 osvobodila Rudá armáda Bratislavu. Ještě téhož dne abdikovala exilová vláda Jana Šrámka a prezident Edvard Beneš jmenoval novou vládu Národní fronty Čechů a Slováků v čele s dosavadním československým velvyslancem v Moskvě Zdeňkem Fierlingerem (1891-1976).²⁶ E. Beneš rozlišoval mezi československými komunisty a sovětskou vládou a měl za to, že Fierlinger pracuje pro něho. Ten ve skutečnosti pracoval jako většina ostatních komunistických politiků pro Stalina.²⁷ Dne 5. dubna se konala schůze obou exilových center na osvobozeném území v Košicích, kde byl vyhlášen tzv. Košický program. Tomuto kroku předcházela jednání exilové vlády s centrem zahraničního odboje na československém velvyslanectví v Moskvě. Lze předpokládat, že do tamějších jednání zasahovaly politické orgány Sovětského svazu a demokratičtí představitelé československé vlády museli učinit celou řadu kompromisů a ústupků, neboť byli oproti komunistické straně, která za sebou měla podporu Sovětského svazu, ve slabší pozici. Tento program byl přitom rozhodujícím dokumentem, určujícím podobu obnovené Československé republiky. Jedním z nejdůležitějších bodů v Košickém programu bylo omezení politických stran, kdy byly zrušeny pravicové strany. Poprvé v dějinách Československa se KSČ stala rozhodujícím činitelem ve vládě. Šest členů košické vlády bylo komunistických, tři sociálně demokratičtí, tři národně socialističtí, tři lidovečtí, tři slovenští demokraté a čtyři odborníci.²⁸ Přes komunistickou převahu v nové československé vládě členové bývalé londýnské exilové vlády stále doufali v demokratický vývoj státu v duchu masarykovských principů bez větších zásahů ze strany Sovětského svazu. Tyto naděje také klamavě posílil J. V. Stalin, který jim při jejich odjezdu z moskevských jednáních do Košic řekl: *Já vím, že mezi Čechoslováky je ještě sem tam nedůvěra k nám. Ale já vám pravím, že tu smlouvu, kterou jsme s vámi uzavřeli, že budete nezávislí, svobodní a že mise vám do vnitřních věcí míchat nebudeme, tu smlouvu dodržíme. Jak si to uděláte, tak to budete mít.*²⁹ Krátce po skončení druhé světové války se tak mohlo zdát, že Československo vcelku úspěšně navázalo na prvorepublikový vývoj. Toto zdání utkvělé v podvědomí většiny, vyhovovalo také zdejší komunistické straně, která si byla stejně jako její sovětský spojenec dobře vědoma, že pro okamžité uchopení moci KSČ ještě nedozrál čas.³⁰

---

²⁶ VAŠKO 1990, 13

²⁷ KALVODA 1999, 208

²⁸ VAŠKO 1990, 14

²⁹ VAŠKO 1990, 14

³⁰ KALVODA 1999, 223

2.2. Postavení katolické církve v Československu po roce 1945

Zkušenost druhé světové války v lidech opět probouzela ideu slovanské vzájemnosti, nedůvěru k liberalismu a obrat k socialismu. Tento trend se nevyhnul ani mnohým věřícím a duchovním a byl pozorovatelný i v jiných zemích osvobozených Rudou armádou.

Na rozdíl od dob první republiky, kdy bylo v Čechách pohlíženo na církve s nedůvěrou a po vzniku Československa byla pronášena hesla jako „Po Vídni – Řím“ apod.³¹, byl vztah veřejnosti a církve po druhé světové válce lepší. Církve během ní trpěla spolu s občany, mnoho kněží bylo během války perzekuováno a zastávalo jasně protinacistické postoje. Těsně v poválečných letech lze také spatřovat jistý posun k lepšímu ve vztahu církve a státu, obě strany se respektovaly, vláda vystupovala směrem k církvi zpočátku loajálně a stejně bylo činěno i naopak.

Jiná situace byla na Slovensku, kde se část církve během války zdiskreditovala podporou Hlinkovy slovenské ľudové strany. Chladný vztah k církvi zde panoval jak ze strany části obyvatelstva, tak ze strany nové československé vlády. Slovenská národní rada, která neměla katolické zastoupení, zestátnila všechny církevní školy už 6. září 1944, a když proti tomuto kroku slovenské duchovenstvo protestovalo, došlo například k zatčení biskupa Jána Vojtaššáka (1877-1965). Slovenským katolíkům také nebylo povoleno vytvoření vlastní politické strany.³² Rezervovaný postoj vlády a obviňování z kolaborantství se týkalo zejména zdejší římskokatolické církve, naopak řeckokatolická církev vyšla z druhé světové války s lepší pověstí, než jakou měla před ní. Mohl za to opoziční postoj řeckokatolického ordinariátu k vládě Slovenského štátu mezi lety 1939-1945, ale také značná účast řeckokatolíkům v partyzánském odboji a podpora Československého armádního sboru.³³ Tento postoj řeckokatolické církve byl po válce oceněn nekomunistickými i komunistickými politiky. Poslanec Alexej Čepička (1910-1990) dokonce označil Pavla Petera Gojdiče za jediného biskupa na Slovensku, který se v uplynulých těžkých časech politicky nezkompromitoval a tehdejší ministr Národní obrany Ludvík Svoboda (1895-1979) daroval vladykovi Gojdičovi v roce 1945 auto Mercedes-Benz jako projev vděčnosti za loajální postoj a aktivní pomoc, kterou řeckokatolická církev prokázala v boji za osvobození Československé republiky.³⁴

---

³¹ ŠTURÁK 2006, 33

³² ŠTURÁK 2008, 39

³³ BARNOVSKÝ 2001, 315

³⁴ POTÁŠ 2001, 164

S popisovanými událostmi příliš nekoresponduje Situační zpráva o řeckokatolickém kléru na území ČSR, vydaná pověřenstvem vnitra v únoru 1950. Ve zprávě stojí, že vztahy mezi řeckokatolickou církví a státem se začali ihned po skončení druhé světové války zhoršovat. Řeckokatoličtí kněží se prý nemohli smířit se spojenectvím se Sovětským svazem a se silným vlivem komunistů ve vládě. „*Po skončení druhé světové války hned v roce 1945 řeckokatolický klérus v ČSR spojil se aktivní činností se západními imperialisty a nimi oživovanou bandou UPA a OUN. (...) Po skončení druhé světové války s poměr mezi řeckokatolickým klérem a naší lidovou demokracií ještě víc zhoršil. Tento klér se nijak nedovedl smířit se spojenectvím se Sovětským svazem a lidově demokratickým pořádkem.*“³⁵

Pokud tedy komunističtí politici po druhé světové válce vystupovali směrem k řeckokatolíkům vstřícně a přátelsky, jednalo se o přístup jedince a ne o stanovisko celé strany. Se stejnou nedůvěrou, s jakou pohlíželi komunisté na řeckokatolickou církev, pohlížela i ona na ně. Styky s ukrajinskými běženci je činil dobře informovanými o situaci řeckokatolické církve v Sovětském svazu a sami si tak nedělali iluze o své budoucnosti pod komunistickou nadvládou.

2.3. Řeckokatolická církev mezi lety 1945-1948

Podle posledního předválečného sčítání obyvatel z roku 1930 žilo na území českých zemí 12 149 řeckokatolíků, 8 004 v Čechách a 4 145 na Moravě a ve Slezsku.³⁶ Na Slovensku jich podle údajů z roku 1938 žilo okolo 213 000.³⁷ Konec druhé světové války s sebou přinesl druhou vlnu emigrace z východu, kdy do oblastí uprázdněného českého a moravského pohraničí přicházeli obyvatelé z východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nárůst ukrajinských utečenců byl zapříčiněn také tím, že Československo po druhé světové válce podstoupilo Podkarpatskou Rus Sovětskému svazu. S těmito emigranty výrazně stoupl počet řeckokatolických věřících v Čechách. Sčítání obyvatel z roku 1950 uvádí, že se zde jejich počet zvedl na 32 862, což bylo téměř trojnásobek oproti meziválečnému období.³⁸

Řeckokatolické církve v Československu se po roce 1945 přímo nebo nepřímo dotýkaly následující události: již zmíněná nová zahraniční orientace státu, která s sebou

---

³⁵ Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82, 26-27

³⁶ CORANIČ 2013, 27

³⁷ VAŠKO 2007, 8

³⁸ CORANIČ 2013, 33

přinesla počátky proticírkevní politiky, rozmach pravoslavné církve na území Československa a změna jurisdikce, pod kterou zdejší pravoslavná obec spadala, a v neposlední řadě také události na Ukrajině, v jejichž důsledku docházelo k přesunům Ukrajinské povstalecké armády přes území Československa.

2.3.2 Pravoslavná církev v Československu

S dějinami řeckokatolické církve na území Československa také úzce souvisel vývoj pravoslaví na tomto území. Autokefální pravoslavná církev se sídlem v Srbsku vznikla na území habsburské monarchie v roce 1766 a spadali pod ní i pravoslavní věřící z oblasti pozdějšího Československa. V roce 1903 vznikla v Praze tzv. Pravoslavná beseda a z ní v letech 1918 vznikla Československá obec pravoslavná.³⁹ Příslušníci pravoslavné církve na území Československa tvořili v její slovenské části zejména Ukrajinci. V Čechách a na Moravě byla situace komplikovanější, neboť kromě členů první porevoluční emigrační vlny Rusů a Ukrajinců, zde tvořili součást pravoslavné církve také čeští legionáři nebo Češi, kteří v revolučním duchu 20. let opustili katolickou církev, ale z věroučných důvodů vystoupily z Církve československé, nebo do ní vstoupit odmítali.⁴⁰ Právě tyto dvě církve byly ve svých počátcích silně svázány. Církev československá od začátku udržovala silné kontakty se srbskou pravoslavnou církví a dokonce jí požádala o vysvěcení biskupů, aby tak měli zajištěnou apoštolskou posloupnost. Prvním vysvěceným biskupem se stal v roce 1921 Matěj Pavlík (1879-1942), který přijal biskupské jméno Gorazd.⁴¹ Mezitím se Česká náboženská obec pravoslavná obrátila na cařihradského patriarchu a požádala ho o patronát nad budoucí autokefální církví v Československu. Tato prosba byla vyslyšena a v roce 1923 vzniklo autonomní pravoslavné arcibiskupství československé, složené z pražské, moravské a karpatoruské eparchie a na jejího prvního arcibiskupa byl vysvěcen Sawatij, občanským jménem Antonín Vrabec (1880-1959). Jurisdikční spory byly vyřešeny až v roce 1925, kdy se nové církevní elity distancovaly od cařihradského patriarchátu a přihlásili se k jurisdikci srbské pravoslavné církve.⁴²

Odlišná byla situace ve východním Slovensku a na Podkarpatské Rusi, kde se počet pravoslavných věřících zvýšil díky konvertujícím řeckokatolíkům. Hnutí za návrat k pravoslaví výrazně ohrožovalo řeckokatolickou církev až do konce 20. let 20. století.

---

³⁹ MAREK/BUREHA 2008, 29, 32,

⁴⁰ VAŠKO 2007, 8

⁴¹ MAREK/BUREHA 2008, 63

⁴² MAREK/BUREHA 2008, 86, 106-107

Toto hnutí, které vzniklo na Podkarpatské Rusi a částečně zasáhlo také východní Slovensko, bylo reakcí na maďarizaci řeckokatolické církve, která se začala v některých oblastech prosazovat po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867. Byl vyvíjen tlak vedoucí k latinizaci řeckokatolické církve, aby se tak eliminovaly národnostní a politické rozdíly mezi řeckokatolíky a ostatním obyvatelstvem uherského království. Tato situace trvala až do vzniku Československé republiky kdy se oblasti s řeckokatolickými věřícími, které dříve spadali pod Uhersko, staly součástí Československého státu a kdy byli uherští vlastenci v řadách kléru⁴³ vystřídáni novou generací. O normalizaci poměrů uvnitř řeckokatolické církve se zasloužil především nový správce prešovské diecéze Pavol Peter Gojdič, který do funkce nastoupil v únoru 1927.⁴⁴

Podle sčítání obyvatel z roku 1921 se k pravoslaví hlásilo v Čechách 7 292, na Moravě 1687, ve Slezsku 242 a na Podkarpatské Rusi přes 60 000 věřících.

Československá pravoslavná obec, která byla po vzniku protektorátu Čech a Moravy přejmenována na Českomoravskou pravoslavnou církev, byla během heydrichiády zakázána. Byla obviněna z napomáhání československým výsadkářům, kteří se po spáchání atentátu na Reinharda Heydricha (1904-1942) ukrývali v pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Dne 4. září 1942 byl popraven biskup Gorazd a dne 27. září byla Českomoravská pravoslavná církev postavena mimo zákon.⁴⁵

Záhy po druhé světové válce požádala eparchiální rada české pravoslavné církve svou mateřskou církev srbskou o vyslání biskupa, který by jí prozatímně spravoval. Vzhledem k zdevastovanému stavu tamější církve nemohla být tato prosba vyslyšena. Srbská pravoslavná církev se tím nevzdávala své odpovědnosti vůči dečtiné církvi v Československu, pouze v té době nedisponovala žádným pastýřem, kterého by sem mohla vyslat. Této situace využila ruská pravoslavná církev k navázání kontaktu a v říjnu roku 1945 vyslala do Prahy arcibiskupa Fotija (1884-1952), který zde vystupoval jako mluvčí patriarchy moskevského a celé Rusi Alexeje (1877-1970). Jako první požádala o přijetí do jurisdikce moskevské eparchie delegace slovenských pravoslavných farností, načež vyzval Fotij k podobnému kroku také českou eparchii. Dne 8. listopadu 1945 se konalo v Olomouci shromáždění české eparchie, kde se projednával návrh na změnu jurisdikce ze srbské na moskevskou. Návrh byl přijat a 10. ledna 1946 byl v Moskvě oficiálně předán zdejšímu patriarchovi. Synod ruské pravoslavné církve žádosti 13. ledna

---

⁴³ Např. správce mukačevské diecéze Antal Papp nebo prešovský biskup Štefan Novák

⁴⁴ BARNOVSKÝ 2001, 313

⁴⁵ MAREK/BUREHA 2008, 380

1946 vyhověl s podmínkou, že se změnou jurisdikce bude souhlasit srbská pravoslavná církev, která tak učinila. Ruská pravoslavná církev také přislíbila zřízení exarchátu v Praze s působností pro celou republiku a posláni biskupa ruské pravoslavné církve s titulem arcibiskup pražský, eparcha moskevského

patriarchátu. Tím se stal patriarcha Jelevferij (1892-1959),⁴⁶ který přiletěl do Prahy 9. května květnu 1946.⁴⁷

Na první pohled se může zdát, že změna jurisdikce, byla jen logickým vyústěním tehdejších událostí, na které se všechny tři strany domluvily dobrovolně a pouze za účelem zlepšení církevní situace. Jenže Sovětský svaz si byl v té době dobře vědom síly náboženství a poučen z předešlých chyb se rozhodl církev nepotlačovat, ale využít jí k šíření svého vlivu. Také ze strany Československa byl kladný vztah k pravoslavné církvi demonstrací sympatií vůči SSSR a přechod pod moskevskou jurisdikci představoval další krok v utužení vzájemné spolupráce. S rostoucím vlivem pravoslavné církve v Československu rostlo také nebezpečí pro zdejší řeckokatolíky, kteří byli v jejich očích heretiky, kteří narušily jednotu pravoslaví.

2.3.3. Ukrajinská povstalecká armáda

Ukrajinská povstalecká armáda, jejíž jádro působilo zejména v oblasti západní Ukrajiny tedy domovu řeckokatolických věřících, posloužila státu k diskreditaci této církve v očích široké veřejnosti. UPA, nazývána podle svého velitele Stepana Bandery (1909-1959) banderovci, byla ozbrojená jednotka Organizace ukrajinských nacionalistů. Po osvobození území Ukrajiny byli její příslušníci stíháni, protože se za války připojily k jednotkám nacistického Německa. Banderovci tak nečinili z ideologického přesvědčení, ale v touze po samostatnosti Ukrajiny, a také proto, že měli s Německem společného nepřítele – Sovětský svaz. Spojování Organizace ukrajinských nacionalistů s řeckokatolickou církví trvalo už od samotného vzniku tohoto politického hnutí ve 20. letech 20. století. Většina jejich členů se hlásila k řeckokatolické víře a činnost této organizace byla řeckokatolickým duchovenstvem na Ukrajině někdy podporována, opět

---

⁴⁶ Metropolitá Jelevferij, občanským jménem Venjamin Alexandrovič Voroncov, se narodil v roce 1892 v blízkosti Moskvy. Roku 1943 byl vysvěcen na biskupa rostovského a taganrožského. V roce 1946 byl vyslán do Československa jako exarcha moskevského patriarchy a získal titul arcibiskup pražský a český. V roce 1948 získal titul metropolitá a v roce 1951 se stal metropolitou pražským a celého Československa. Kvůli zdravotním problémům byl v roce 1955 přesunut z Československa do Leningradu, kde zastával post metropolitý. Zemřel v roce 1959 v Leningradu.

⁴⁷VAŠKO 1990, 34

ale šlo o podporu myšlenky, za kterou Organizace ukrajinských nacionalistů bojovala a ne o podporu prostředků, jakých k tomu používala.

Aby banderovci po válce unikli před bolševickou pomstou, rozhodli se pro přechod na Západ a od dubna do listopadu 1947 utíkali přes Slovensko a jižní Moravu do Rakouska a Německa.⁴⁸ Československé ministerstvo vnitra ovládané komunisty, využilo této situace a za ukrajinské nacionalisty a fašisty označilo všechny uprchlíky z Ukrajiny.⁴⁹ Proti několika stovkám prchajících banderovců bylo nasazeno 15 000 vojáků a policistů. Slovenské obyvatelstvo mělo pro tyto emigranty pochopení a často jim poskytovalo dočasný úkryt nebo alespoň potravu. Pomáhali hlavně řeckokatolickým kněžím a jejich rodinám, ale jistě také členům Ukrajinské povstalecké armády. Obyvatelé východního Slovenska s nimi sympatizovali jako s bojovníky proti komunismu a diktátu Sovětského svazu, kromě jazyka a víry je tedy spojoval i antikomunistický postoj. Československý tisk prezentoval tuto pomoc jako špionážní činnost a ti, kteří jí poskytovali, byli obviněni z protistátní činnosti a rozvracení Československé republiky.⁵⁰

Nejtvrďší represe postihovaly zejména řeckokatolické kněží, kteří měli nabádat k pomoci těmto uprchlíkům a sami jim zajišťovat přechod. Zdejší řeckokatolíci měli tvořit součást civilní sítě Organizace Ukrajinských nacionalistů. Jedno z prvních obvinění padlo v březnu roku 1947. Obviněn byl pražský řeckokatolický farář Pankrác Pavel Hučko.⁵¹

Událostí z roku 1947 později využilo komunistické vedení, když potřebovalo likvidaci řeckokatolické církve ospravedlnit v očích veřejnosti. Po únoru 1948 bylo mnoho kněží, kteří odmítli přestup k církvi pravoslavné, souzeno právě za spolupráci s Ukrajinskou povstaleckou armádou.

2.4 Předzvěsti likvidace řeckokatolické církve před rokem 1948

Všechny popsané jevy ovlivnily, nebo ještě ovlivnit měly, postavení řeckokatolické církve v Československu v poválečných letech. Vedly a podílely se na proticírkevní politice státu, která se před rokem 1948 ještě v plné síle neprojevovala, ale v rovině přípravy měla své kořeny už zde.

Katolická církev se stala problémem ve chvíli, kdy docházelo k utužování vztahů a prohlubování spolupráce mezi Československem a Sovětským svazem. Pro Sovětský

---

⁴⁸ MLYNÁRIK 2005, 10

⁴⁹ VAŠKO 2007, 20

⁵⁰ CORANIČ 2013, 35

⁵¹ MLYNÁRIK 2005, 66, 67

svaz byla katolická církev těžko kontrolovatelná, trnem v oku mu byla podřízenost Vatikánu. V zájmu sovětské politiky bylo upevňovat postavení pravoslavné církve v satelitních státech, neboť ta už tehdy pod vlivem státní moci byla.

Jedna z prvních výstrah směrem k řeckokatolíkům zazněla na olomouckém shromáždění české pravoslavné obce v roce 1945. Krom projednávání změny jurisdikce, zde přišla řeč také na uniáty v Československu, kteří podle přítomného osazenstva představovali nebezpečí v dnešním bipolárním světě římského a slovanského křesťanství.⁵² Rozpínavosti pravoslavné církve na úkor řeckokatolické církve a jejího nepřátelského postoje si byl dobře vědom biskup Pavol Peter Gojdič, který varoval před touto hrozbou na biskupské konferenci už v listopadu 1946.⁵³

Dne 26. května 1946 se konaly první poválečné volby do Ústavodárného shromáždění Československé republiky. Počet získaných mandátů byl následující: KSČ 93, Československá strana národně socialistická 55, Československá strana lidová 46, Československá sociální demokracie 37, Demokratická strana 43, Komunistická strana Slovenska 21, Strana slobody 3, Strana práce 2. I když z voleb vyšla KSČ jako strana vítězná a ještě více posílila svou pozici, na Slovensku získala komunistická strana jen 30,4 %, neboť nejvyšší podíl hlasů získala Demokratická strana a to celých 62 %.⁵⁴ Komunistická strana vinila ze svých volebních neúspěchů také zdejší duchovenstvo, zejména to řeckokatolické, které proti ní mělo před volbami silně agitovat.⁵⁵ Pomalu tak uniáté přestávali být v milosti československé vlády, jak tomu bylo těsně po válce.

Blížící se tragédii předznamenávaly události v Sovětském svazu, kde již tou dobou probíhalo pronásledování řeckokatolických kněží a věřících a které vyústilo v tzv. Lvovský církevní sobor v březnu 1946, který zrušil Brest-litevskou unii a tím pádem i zdejší řeckokatolickou církev, ta byla posléze násilně připojena k ruské pravoslavné církvi.⁵⁶ Uniátská církev tak přestala v Sovětském svazu oficiálně existovat, násilné sjednocení Ukrajinců s pravoslavím představovalo pro politické představitele SSSR velice důležitý krok k odstranění zdejších regionálních odlišností.⁵⁷ Zvěsti o všech těchto událostech doputovaly i k československým řeckokatolickým věřícím, kteří tak začínali tušit, že i je čekají neklidné časy.

---

⁵² VAŠKO 2007, 10

⁵³ BARNOVSKÝ 2001, 316

⁵⁴ KALVODA 1999, 228

⁵⁵ BARNOVSKÝ 2001, 315

⁵⁶ BARNOVSKÝ 2001, 315

⁵⁷ MURAŠKO 2011, 367

O tom, že o likvidaci československých uniátů neusilovali jen členové zdejší komunistické strany, svědčí nové dokumenty z ruských archivů.⁵⁸ Podle nich měl mít 17. června 1946 v Praze schůzku prezident Edvard Beneš s předsedou rady pro ruskou pravoslavnou církev při Radě ministrů SSSR Georgim Grigorijevičem Karpovem (1898-1967), ze které vyšel jako iniciátor řešení řeckokatolické otázky v Československu.⁵⁹ Průběh schůzky popsal G. G. Karpov v dopise J. V. Stalinovi: *„Prezident se v jednání se mnou zajímal o postavení pravoslavné církve v Sovětském svazu, o úloze Rady, v jejímž čele stojím, a o historii přechodu západních oblastí Ukrajiny k pravoslaví. Prezident prohlásil, že vláda Sovětského svazu správně vyřešila náboženskou otázku a že i on má v úmyslu provést v Československu analogické reformy. Kromě toho vyslovil úmysl uskutečnit kroky, vedoucí k převodu slovenských uniátů do pravoslaví. K otázce zrušení brestské unie se Beneš vyslovil: 'Sovětská vláda správně a nejlépe ze všech vyřešila církevní otázku, a církevní otázka je téměř shodná s národnostní otázkou, a vy, pane Karpove, moudře uskutečňujete velké státnické dílo. Myslím, že k tomu dojde brzy také u nás, že první se sjednotí s pravoslavnou církví uniáté. Jsou tam dobří lidé, ačkoli katolíci na Slovensku jsou velmi zlí. Začít se musí s vaší Zakarpatskou Ukrajinou, potom v Rumunsku, a potom už u nás'.*⁶⁰ Prezident Beneš nenavrhoval žádný přesný postup a ani nebyl zastáncem drastického přechodu, ale je zarážející, že takovýto návrh vůbec pronesl. Sovětský svaz byl s jeho přístupem spokojen, i když G. G. Karpov byl v otázce řeckokatolíků v Československu trochu obezřetnější a zastával názor, že by se jejich přechod k pravoslaví neměl uspíšit. Provádět nějaké kroky by prý zatím bylo předčasné a mohlo by to mít negativní vliv v tom smyslu, že by zdejší řeckokatolíci mohli začít přestupovat k římským katolíkům. G. G. Karpov své stanovisko podkládal také tím, že pozice zdejší pravoslavné církve není ještě dostatečně silná⁶¹

Obě strany přistupovaly k problému s jinou motivací. Prezident E. Beneš uvažoval v rámci vnitřní Československé politiky a připojením řeckokatolíků k pravoslavným chtěl oslabit pozici slovenského katolicismu. G. G. Karpov viděl ve sjednocení obou konfesí příležitost, jak posilnit pozici ruské pravoslavné církve a tím i vliv Sovětského svazu.⁶²

---

⁵⁸ GARF, RGASPI

⁵⁹ MURAŠKO 2011, 368

⁶⁰ VAŠKO 2007, 12-13

⁶¹ VAŠKO 2007, 12-13

⁶² MURAŠKO 2011, 369

3. Řeckokatolická církev po nástupu komunistického režimu v roce 1948

3.1. Dobový kontext

Dalo-li se období prvních poválečných let v Československu nazvat jako relativně demokratické s únorem roku 1950 toto období skončilo. I přes komunistickou většinu ve vládě po roce 1945 byl jejich vliv do té doby regulován přítomností demokratických stran, únorový puč vyřadil tyto strany z politické scény a vytvořil tím prostor pro neomezené uplatňování komunistických zájmů a také zájmů Sovětského svazu, včetně jeho církevní politiky. Nekomunistické strany Národní fronty po roce 1945 doufaly, že se jim v Československu podaří prosadit model, kde spolu ve vládě koexistují komunisté se stranami demokratickými. Pro komunisty to ale bylo pouze přechodné období, během kterého získali co největší moc a vliv, aby se zmocnili vlády zdánlivě demokratickým způsobem.

Komunistům se před rokem 1948 podařilo obsadit svými lidmi všechny důležité pozice ve vládě,⁶³ ovládali policii, tisk a vybudovali si pevnou základnu svých stoupenců, přesto si ale nebyli jistí výsledky plánovaných květnových voleb. Volby z roku 1946 nebyly pro československé komunisty zrovna triumfálním vítězstvím (hlavně na Slovensku) a obávali se, že by volební výsledky nadcházejících voleb mohly oslabit jejich pozici. Od poloviny roku 1947 se tak začali připravovat na státní převrat a uchopení absolutní moci.⁶⁴ Příležitost se naskytla v únoru 1948, kdy podalo dvanáct nekomunistických ministrů demisi jako výraz protestu proti komunistickému obsazování Sboru národní bezpečnosti svými členy a následnému ignorování vládního usnesení o odvolání dosazených obvodních velitelů. Činili tak v naději, že prezident republiky jejich demisi odmítne a ustanoví dočasnou úřednickou vládu. Na druhé straně přesvědčoval E. Beneše předseda vlády Klement Gottwald, aby demisi ministrů přijal a jejich místa obsadil kandidáty, které navrhuje komunisté. V případě neuposlechnutí hrozil zásah ze strany Sovětského svazu,⁶⁵ byly svolávány generální stávky a komunistické demonstrace.

---

⁶³ Ve vládě sestavené po volbách v roce 1946 připadlo pět ministerských křesel a post předsedy vlády členům KSČ. Šlo o klíčové resorty, jako ministerstvo vnitra, informací, financí, obchodu a práce a sociální péče. Komunistická strana Slovenská obsadila tři ministerské pozice. Komunisté si ke všemu mohli být jisti loajalitou většiny členů Sociální demokracie.

⁶⁴ KALVODA 1999, 232

⁶⁵ Českoslovenští komunisté a zejména Klement Gottwald vyvíjeli na prezidenta Beneše velký tlak a mimo jiné mu tvrdili, že když nepřijme demisi ministrů a nejméně nové členy vlády, které doporučují, hrozí v Československu občanská válka a dokonce intervence vojsk Sovětského svazu, která jsou prý

Prezident E. Beneš nakonec demisi dvanácti ministrů přijal dne 25. února 1948. Ministerská křesla byla obsazena podle návrhu komunistů a ti získali veškerou moc ve vládě. Československá republika se stala součástí východního bloku a satelitním státem Sovětského svazu. Zařadili jsme se tak mezi státy střední a východní Evropy, jako bylo Polsko, Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Německá demokratická republika a Albánie.

3.2. Vztah nového režimu ke katolické církvi

Ideologie komunismu stojí proti náboženství jako takovému. Tvrdá proticírkevní politika byla v SSSR uplatňována hlavně ve 20. a 30. letech 20. století. Sovětský svaz ovšem brzy pochopil, že zničení náboženského prvku ve společnosti není reálné, a že naopak může být produktivnější získat církvev pod svou moc, využít jí pro sjednocení a šířit skrze ní svůj vliv. V roce 1943 byl zvolen patriarchou moskevským a celé Rusi Sergij⁶⁶, který tuto politiku Sovětskému svazu umožnil a svou podporou režimu položil základní kámen spolupráce mezi pravoslavnou církví a státem.

S rozšiřujícím se vlivem Sovětského svazu musel režim čelit novému problému, který pro něj představovala katolická církev. Režimu na ní vadily stejné věci jako zpočátku na pravoslaví, s tím rozdílem, že nejvyšší autorita katolické církve sídlí ve Vatikánu, což se vzhledem k bipolarizaci světa po druhé světové válce ukázalo jako největší problém. Katolická církev byla komunismu soupeřem na poli ideologickém a představovala důležitou a vlivnou instituci občanské společnosti. S tím se však komunismus dokázal vypořádat už v případě pravoslaví, větší překážku představovala katolická mezinárodní propojenost a podřízenost papeži ve Vatikánu. Ten byl komunisty označen jako nepřátelský a nebezpečný nástroj imperialismu a chtěli vymanit katolickou církev na ovládaném území z jeho vlivu. Chtěli omezit vliv papeže a biskupů a postupně vytvořit církev národní, odtrženou od Říma.

V září 1947 se ve Szklarske Porębě konalo ustavující zasedání Informbyra, které vydalo instrukce členským komunistickým stranám, jak zlomit katolickou moc.⁶⁷ V Československu se stala tato otázka aktuální až po únoru 1948. Domácí komunisté zprvu zaujali vůči církvi smírný postoj a první rok po únorovém převratu se nesl v duchu jednání. Komunisté chtěli, aby českoslovenští biskupové veřejně uznali legitimitu nového

---

na možný zásah již připraveny. Zejména druhá výhrůžka nebyla pravdivá. – revue Paměť a dějiny 1/2009, Jak to bylo s demisemi v únoru 19481 VÁCLAV VEBER, 10

⁶⁶ Patriarcha Sergij – občanským jménem Ivan Nikolajevič Stragorodskij (1943-1944)

⁶⁷ VAŠKO 1990, 171

režimu a vyjádřily mu svou loajalitu. Výkonnými orgány státní moci v církevních záležitostech byly Komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty v čele s Alexejem Čepičkou a Církevní komise Ústředního výboru KSČ. Tyto dvě instituce vedly jednání s biskupy. Legimititu nové vlády ovšem Československá biskupská konference odmítla uznat už 4. března 1948. Na konci srpna 1948 se konala porada J. Hendrycha, A. Čepičky, J. Taussigové a zástupců církevní komise Ústředního akčního výboru NF, kde byl schválen návrh církevního oddělení ÚAV NF na řešení náboženských otázek v ČSR. V plánu si vytyčují tři nejdůležitější úkoly církevní politiky: *zabránit tomu, aby se náboženství stalo zbraní v rukou nepřátel, dále se má omezit možnost zneužívání náboženství k účelům politicky reakčním na nejmenší míru a využít náboženství jako spojence režimu.*⁶⁸

Katolická církev nebyla ve vztahu ke komunistickému režimu stoprocentně jednotná, našli se i tací, kteří se rozhodli s vládou spolupracovat⁶⁹, ale ve výsledku nedopadla jednání v letech 1948-1949 pro stát příliš úspěšně. Jakýkoliv další dialog ze strany biskupů byl navíc odmítnut poté, co našli odposlouchávací zařízení při své poradě dne 22. března 1949.⁷⁰

Dne 25. dubna 1949 byla zvolena nová Církevní komise ÚV KSČ⁷¹, která zároveň získala širší pravomoci. Její první schůze se konala 30. dubna a z přepisu jednání je zřejmé, že zvolila novou cestu církevní politiky a od dialogu přešla k demonstraci své moci směrem k církvi. Na schůzi byl představen plán, jak se bude v církevních záležitostech postupovat nadcházející dva měsíce. Mluví o kontrole církevních akcí, které chtějí mít pod svým vedením, o omezení katolického tisku, vytlačení církve z veřejného života do kostelů, rozvratu církve zevnitř, očernění Vatikánu a podobně.⁷² Cíle zůstaly stejné, akorát se změnil postup, kterým jich mělo být dosaženo. Vyjednávání a snahu o naklonění si církve nahradily proticírkevní zákony a represe. Nejzásadnější proticírkevní zákony byly přijaty 14. října 1949, šlo o zákon č. 217/1949 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní, který dával státu neomezenou kontrolu nad církví a o zákon 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem, který z duchovních učinil státní zaměstnance, kteří museli k vykonávání kněžské služby

---

⁶⁸ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 20

⁶⁹ Pokrokový kněz – např. Josef Plojhar

⁷⁰ BALÍK/HANUŠ 2007, 20

⁷¹ Tzv. Církevní šestka. Jejimi členy byli Alexej Čepička, Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký, Viliam Široký.

⁷² BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 26-33

dostávat státní souhlas. Tyto zákony a další nařízení vlády výrazně omezovaly suverénnost katolické církve v Československu.⁷³

Těmito prostředky se církevní komisy podařilo oslabit pozici církve uvnitř státu. K dehonestaci Vatikánu posloužila státními aparátu propaganda. Lživá obvinění, která tisk přinášel, měla za úkol poskvřnit obraz Vatikánu a papeže v očích věřících.⁷⁴ Ti však většinou zachovali poslušnost a ve svých postojích následovali své kněze a biskupy, kteří dávali jasně najevo, že za Římem stojí a stát budou. Bylo tak zapotřebí vytvořit skupinu kněží, které by mohli zmanipulovaní věřící následovat a zařídit tak, aby iniciace na odtržení se od Vatikánu přišla zevnitř církve. Za tímto účelem byla založena tzv. Katolická akce⁷⁵ - hnutí, které vystupovalo proti oficiálnímu postoji československých katolických biskupů. O jejím vznik se jednalo na zmiňované schůzi ze dne 30. dubna 1949 a její založení bylo vyhlášeno v červnu 1949. Mělo jít o skupinu pokrokových katolíků, kteří budou pod rouškou vnitřních potřeb církve po reformě prosazovat vůli státu. Katolická akce vyzdvihovala slovanskou linii katolicismu,⁷⁶ veřejně poukazovala na neochotu československých biskupů jednat s vládou, kritizovala Vatikán za jeho politiku, která prý jde proti principům římskokatolické nauky a veřejně podporovala režim, o kterém tvrdila, že je přítelem církve.⁷⁷

Úvodní prohlášení Katolické akce podepsalo okolo 1 500 duchovních a tisíce věřících. Reakce ze strany oficiálních představitelů katolické církve se dostavila obratem. Českoslovenští biskupové vydali pastýřský list, ve kterém celou akci radikálně odsoudili a Svätý stolec vydal exkomunikační dekret, který hrozil každému, kdo akci podpoří nebo svůj souhlas se schizmatickou Katolickou akcí neodvolá, exkomunikací. Většina duchovních svůj souhlas skutečně odvolala. Katolická akce skončila neúspěchem a zanikla v roce 1951.⁷⁸

Proticírkevních akcí v režii státu si dobře všímala západní zahraniční média. Český rozhlas Radia Vatikán své posluchače průběžně informoval o domácích událostech.

---

⁷³ ŠABO 2010, 205

⁷⁴ V roce 1949 vyšla kniha Spiknutí proti republice od autorů Aloise Svobody, Anny Tučkové a Věry Svobodové. Publikace má na základě dokumentů vysvětlovat příčiny nepřátelské politiky Vatikánu a vysoké církevní hierarchie proti Československé republice.

⁷⁵ Název Katolická akce byl zvolen záměrně. Odkazuje na instituci, která nesla toto pojmenování původně, tedy na katolické sdružení kněží a laiků v Československu, kteří organizovali veřejné akce církve. Schizmatická Katolická akce prohlašovala, že vystupuje pod její záštitou a navazuje na její činnost.

⁷⁶ Katolická akce měla pěstovat cyrilometodějský kult, jakožto základ pro budoucí národní církev.

⁷⁷ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 20

⁷⁸ BALÍK/HANUŠ 2007, 23

3.3 Akce P

Akce P označovala násilné, systematické včlenění řeckokatolické církve do církve pravoslavné. Řeckokatolická církev měla být zakázána a posléze zlikvidována, její kněží a věřící měli být přinuceni odvolat Užhorodskou unii a přijmout pravoslaví. Kořeny Akce P sahají už do roku 1946, kdy docházelo k expanzi pravoslavné církve na území Československa. Už tehdy se o této možnosti mluvilo mezi politickými špičkami ČSR a SSSR a už tehdy docházelo k takovému způsobu likvidace řeckokatolické církve v okolních státech. K zrušení řeckokatolické církve na Ukrajině došlo v roce 1946. Mukačevská eparchie, pod jejíž jurisdikci spadali řeckokatoličtí věřící z oblasti Zakarpatské Ukrajiny, byla zrušena v roce 1948. V Rumunsku došlo k likvidaci uniátů dne 1. prosince 1948. Kam se rozšířil vliv Sovětského svazu, tam zanedlouho zanikla církev řeckokatolická.⁷⁹

Zúčastněné strany přistupovaly k otázce zrušení uniátů s jinou motivací. Domácí komunisté tím mohli oslabit postavení katolické církve, jejíž součástí řeckokatolíci byli a která zastávala vůči režimu nepřátelský postoj. Sovětský svaz naopak mohl posilnit postavení církve pravoslavné, kterou měl ve své moci a skrz kterou mohl šířit svůj vliv a pravoslavná církev zase viděla ve zrušení uniátů odčinění několikaset let staré křivdy.

Řeckokatolická církev v Československu byla lehkou obětí. Neměla zde pevnou pozici ani takový počet věřících, jako měla církev římskokatolická, spolu s formální podobností s pravoslavím se tak stala lehkým objektem likvidace, aniž by tím na sebe českoslovenští komunisté přivolaly nelibost větší části obyvatelstva. Stát celou akci prezentoval jako pouhý návrat do mateřské církve, o násilných přesvědčovacích metodách, zabírání chrámů a zatýkání kněží už nikdo nehovořil.

Celá akce se týkala převážně oblastí východního Slovenska⁸⁰, její dopady ovšem postihly řeckokatolické věřící v celém Československu.

3.3.1 Rok 1948

Mezi lety 1945–1950 bylo v Československu řeckokatolické biskupství v Prešově, pod které spadalo 161 farností a 874 filiálek, mukačevskou apoštolskou administraturu se 75 farnostmi a 161 filiálkami a dvě systematizované farnosti pro území Čech, Moravy a Slezska se čtyřmi filiálkami. Podle schematismu z roku 1948 bylo na území

---

⁷⁹ ŠTURÁK 2008, 83

⁸⁰ Celá akce bývala na jednáních církevní komise označována buďto zkratkou P – jako připojení/ pravoslaví nebo písmeny VS, které odkazovaly na její hlavní dějiště – východní Slovensko

Československé republiky 305 645 řeckokatolických věřících, dva biskupové (Pavel Peter Gojdič a Vasil Hopko⁸¹), 506 kněží, 44 řeholníků a 144 řeholnic.⁸²

Zatímco co k římskokatolické církvi přistupoval režim po únoru 1948 zpočátku opatrně a mírně, směrem k řeckokatolíkům zaujal hned od začátku bojovný postoj. O rozdílném přístupu československých komunistů k oběma větvím katolické církve svědčí i slova Gustáva Husáka (1913-1991), který na zasedání předsednictva ÚV KSS v roce 1948 prohlásil, že se komunisté oddávají falešné iluzi, jestli si myslí, že s řeckokatolíky na rozdíl od římskokatolíkům

nebudou žádné problémy. Označil uniaty jako reakčnější a státu nebezpečnější a tvrdil, že si vůči nim můžou dovolit ještě ostřejší politiku než vůči římskokatolíkům.⁸³ Dne 30. srpna 1948 byl církevní komisí ÚV KSČ schválen návrh na dlouhodobý plán v boji proti katolické církvi. V tomto návrhu se poprvé objevuje způsob, jakým hodlá vláda postupovat proti uniátům. Píše se zde, že problém je možné vyřešit podobně jako u církve římskokatolické s tím rozdílem, že řeckokatolíci by se neetablovali jako církev samostatná, ale přidružili by se k pravoslaví.⁸⁴

V praxi pokračovala poúnorová vláda v krocích, se kterými začala už před převratem. Řeckokatoličtí kněží byli sledováni a shromažďoval se proti nim kompromitující materiál. Rudé právo přinášelo útočně zprávy na řeckokatolickou církev a její duchovenstvo, kde byli označováni za věrné spojence banderovců⁸⁵ a za jejich civilní síť. V prosinci byl například otisknut článek *Neznámá tvář banderovců*, kde se mimo jiné psalo: „*Již v té době (na jaře 1946 pozn. autora) bylo středisko civilní banderovské sítě v Praze. Hlavním jeho úkolem zde bylo, šeptanou propagandou a letáky podněcovat studenty ku protivládním demonstracím. (...) Za týden stanou na lavici obžalovaných hlavní její organizátoři, Pavel Hučko, Řehoř Buranyč, dr. Ivančo, kteří za pomoci rezidence prešovského řeckokatolického biskupa Gojdiče, provinciála Sabola, ve spojení s trebišovským ženským klášterem, organizovali u nás síť banderovských přepážek, které pomáhaly k útěkům válečných zločinců především z Polska, přes naše území do Mnichova, budovali opěrné body. (...)*“⁸⁶ Komunistická propaganda se nebála obviňovat ani nejvyšší hodnostáře řeckokatolické církve, a to bez jakýkoliv důkazů.

---

⁸¹ ThDr. Vasil Hopko byl vysvěcen za pomocného prešovského biskupa 11. května 1947

⁸² ŠTURÁK 2008, 64

⁸³ BARNOVSKÝ 2001, 314

⁸⁴ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 23

⁸⁵ Spravedlivý rozsudek nad banderovci. In: Rudé právo, č. 273, 1948, 2.

⁸⁶ Neznámá tvář banderovců. In: Rudé právo, č. 284, 1948, 3

P. P. Hučko, farář pražské řeckokatolické farnosti, a jeho spolupracovníci byli zatčeni v březnu 1947. V prosinci 1948 se s nimi konal soudní proces, který byl jedním z prvních procesů vedených komunistickou vládou proti církevním představitelům. Za pomoc uprchlíkům z Ukrajiny byli obviněni z přípravy úkladů o republiku a vojenské zraady. P. P. Hučko byl odsouzen k 15 letům vězení a Gregor Buranyč a Šebestián Sabol k doživotnímu trestu. Kvůli podezření z podpory banderovců byl několikrát vyšetřován i biskup Pavel Peter Gojdič, ale tato spolupráce se nikdy neprokázala.⁸⁷ V červenci 1948 byla provedena razie v řeckokatolických klášterech, při které došlo k zatčení několika řeholníků a řeholnic⁸⁸. Kláštery byly podrobeny neohlášené prohlídce, při které došlo k hrubému porušení soukromí a narušení běžného chodu. Ještě před touto akcí byl zatčen bazilián Marián Potaš (1918-2006). Byl prvním řeckokatolickým knězem, který byl v Prešově zatčen. Byl propuštěn po půl roce.⁸⁹

O tom, jak bedlivě byla situace v souvislosti s banderovci na Slovensku sledována, svědčí také zpravodajský dotazník z června a července 1948, který vydal III. odbor pověřenstva vnitra v Bratislavě. V něm doporučovali, aby se pracovníci státního aparátu soustředili zejména na ukrajinské obyvatelstvo, emigranti měli být evidenčně podchyceni, měli být sledovány jejich telefonické hovory a písemnosti a obzvlášť velký pozor se měl dávat na ty, kteří si korespondují s někým ze zahraničí.⁹⁰ Podezřelým se stával každý příslušník ukrajinské národnosti, přičemž většina z nich byla řeckokatolickými věřícími nebo duchovními. Byli vystavěni zvýšenému dozoru a každý sebemenší prohřešek mohl být použit k očernění celé církve.

Jak je na popsáných událostech vidět, komunistický režim v Československu začal s pronásledováním řeckokatolické církve brzy po získání absolutní moci. Začal vypracovávat plán na její likvidaci a vešel s ní v otevřenou konfrontaci, při které byli zatýkáni řeckokatoličtí kněží a řeholníci a řeckokatolické kláštery byli svévolně kontrolovány.

3.3.2. Rok 1949

Rok 1949 byl v otázce existence řeckokatolické církve rozhodující. V tomto roce se přijímala konkrétní opatření v postupu proti uniatům. Docházelo k radikalizaci v otázce

---

⁸⁷ MLYNÁRIK 2005, 67

⁸⁸ V prešovské eparchii působila ženská a mužská větev řádu sv. Bazila Velikého, redemptoristi a Kongregace sester služebnic Neposkvrněné Panny Marie.

⁸⁹ POTÁŠ 2001, 177

⁹⁰ Archiv bezpečnostních složek, fond Velitelství státní bezpečnosti, sign 310-20-15, 2

řešení řeckokatolické otázky a postupovalo se přesně v souladu s církevními orgány Sovětského svazu. Na území Československé republiky docházelo k dalšímu upevnování moci pravoslaví a podkopávání autority řeckokatolických představitelů. Původně se počítalo s tím, že řeckokatolická církev bude zrušena už do konce roku 1949, ale plánování Katolické akce celou záležitost oddálilo.⁹¹

Komunistický režim bedlivě sledoval církevní situaci na východním Slovensku a čekal na vhodnou dobu pro úder. Za tím účelem byli do oblastí východního Slovenska posíláni inspektoři, kteří podávali o stavu tamější církve každý měsíc zprávu. Z jedné takové cesty se v lednu 1949 vrátil tajemník Komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty František Hub. Ve své zprávě zhodnotil řeckokatolickou církev na východním Slovensku jako bojovně reakční a nepřátelsky naladěnou vůči pravoslaví. Informoval o jejich výrazné podpoře utečencům z Ukrajiny a Polska a varoval před tím, že radši, než aby přijali pravoslaví, přejdou do církve římskokatolické. Této varianty si bylo církevní oddělení ÚAV NF dobře vědomo.⁹²

Dne 4. února se konala porada komise jmenované předsednictvím ÚV KSČ, která měla vypracovat návrh postupu při jednání s katolickou církví. Hlavním tématem byla církev římskokatolická, ale Alexej Čepička se krátce vyjádřil i k aktuální situaci řeckokatolíků. Navzdory předpokladu o připojení uniátů k pravoslaví, na kterém se církevní oddělení ÚAV NF dne 30. srpna 1948 dohodlo, vystoupil s tvrzením, že na východním Slovensku je pravoslavných věřících příliš málo a mají nízkou politickou úroveň. Naopak lze prý pozorovat sblížování řeckokatolíků s římskokatolickou církví, což naznačuje tendenci ke splynutí.⁹³ V podobném duchu mluvil i o den později při schůzce s Rudolfem Slánským (1901-1952). Řeckokatolíci prý začínají přizpůsobovat svou liturgii západnímu vzoru a kněží propagují sjednocení s římskokatolíky. Sám se k těmto událostem příliš nevyjadřuje, ale není znát, že by ho tento vývoj příliš znepokojoval.

Odpovídal Čepičkův popis pravoslavné církve skutečnosti? V roce 1950 bylo v Československu více než 300 000 věřících vyznání řeckokatolického a pouze 53 000 pravoslavného.⁹⁴ Většina pravoslavných ke všemu obývala západní část republiky, na Slovensku, kde žila většina řeckokatolíků, jich bylo pouze 7 975. Také většina farností pravoslavné církve v Československu se nacházela v Čechách a na Slovensku jich bylo

---

⁹¹ BARNOVSKÝ 2001, 323

⁹² BARNOVSKÝ 2001, 318

⁹³ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 46

⁹⁴ ŠTURÁK 2008, 82

jenom 12. Dojmu, že pravoslavní na východním Slovensku nemají dostatečnou kapacitu kněží a chrámu, tak nabyl Alexej Čepička zcela oprávněně. Nízkou politickou úrovní měl na mysli, že většina vysokých pravoslavných činitelů se styky v SSSR jsou stejně jak v předešlém případě spíše na území Čech a ne v oblasti, kde byl hlavní problém s řeckokatolíky.

Nedostatečných dispozic pro přijetí tak velkého množství věřících, který řeckokatolíci představovali, si byli dobře vědomi i představitelé pravoslavné církve v Československu. 12. května odjel biskup Jelevferij s kancléřem pravoslavné církve ČSR Borisem Čerkesem do Moskvy. Setkaly se tam s patriarchou Alexejem⁹⁵, kterého informovali, že přestup řeckokatolíků na pravoslaví zatím ještě nepřipadá v úvahu. Oba muži se o den později také sešli s předsedou Rady pro ruskou pravoslavnou církev G. G. Karpovem. Shodli se na tom, že až přijde správný čas, zvolí stejný postup jako v případě Rumunska, tedy zrušení unie a pravoslavizace řeckokatolických věřících.⁹⁶ Aby se celá akce urychlila, začalo se pracovat na posílení pozice pravoslavné církve v ČSR a na rozvoji její struktury. Koncem roku bylo na území Československa zřízeno další biskupství a mnohonásobně se zvýšil počet vysvěcených pravoslavných kněží.

Zatímco se pravoslavná církev organizačně připravovala na Akci P, řeckokatolická církev byla nadále vystavena tlaku a represím. 22. února došlo k přepadení baziliánského kláštera v Prešově. Celou událost popisuje ve svých vzpomínkách otec Marian Potaš. Krátce před půlnocí do kláštera vrhlo okolo třiceti příslušníků Státní bezpečnosti se samopaly v rukách. Všechny vyhnali ven a pak klášter vydrancovali. Při akci po klášteře tajně rozhazovali letáky podporující Tisa. Prý dokonce měli v plánu nainstalovat na věž kláštera vysílačku, aby pak řeholníky obvinili ze špionáže, ale otec Potaš byl předem tajně informován a dveře na věž raději nechal opancéřovat. Mariana Potaše a dalších třináct řeholníků bylo následně převezeno do prešovské věznice. Té noci přišla Státní bezpečnost také do kláštera baziliánek a zatkla dalších sedm řeholnic.⁹⁷ Všichni byli podezřelí z podpory banderovců. Proti jednání státu ostře protestoval biskup Gojdič. Jeho dopis adresovaný prezidentu republiky se nedočkal žádné odezvy. Přepadení řeckokatolických klášterů proběhlo víc než rok před oficiálním spuštěním Akcí K, kdy podobný osud potkal všechny mužské kláštery na území Československa.

---

⁹⁵ Patriarcha moskevský a celé Rusi Sergij zemřel v roce 1944. Dne 2. února 1945 byl novým patriarchou zvolen Alexej, občanským jménem Sergej Vladimirovič Simanskij, který byl v úřadu až do roku 1970.

⁹⁶ MAREK/BUREHA 2008, 425

⁹⁷ POTÁŠ 2001, 180

Klíčovou událostí bylo zasedání schůze církevní komise ÚV KSČ dne 31. srpna 1949. Jedním z bodů jednání byla podpora pravoslavné církve na východním Slovensku, která de facto potvrzovala způsob likvidace řeckokatolické církve. Církevní šestka zde informuje o jednání s pravoslavnou církví, ve kterém ji doporučili, aby svou činnost zaměřila na východní Slovensko a získala základnu mezi tamními uniáty a aby zřídila vlastní biskupství v Prešově. Pravoslavné církvi byla zároveň přislíbena podpora 3 miliónu korun a zařízení umístění jejich bohoslovců v Praze.⁹⁸

Ke konci roku 1949 začala masová kampaň mezi řeckokatolíky za přechod k pravoslaví. Že se nejednalo o mírnou přesvědčovací akci, pouze za pomoci letáků a rozhovorů dosvědčuje Marian Potaš. Píše, že součástí jejich přesvědčovacích metod bylo zastrašování. Lidem, kteří odmítali přestoupit k pravoslaví, vyhrožovali vyhoštěním na Sibiř, naopak těm, kteří by s přestupem souhlasili, slibovali pozemky a majetek. Kněží, kteří nebudou spolupracovat, prý budou i s rodinami vyhnáni z farností a odvezeni do pracovních táborů, těm kteří budou ochotni spolupracovat, nabízeli vysoké pozice uvnitř pravoslavné církve.⁹⁹

Celá akce nebyla v režii pouze československých komunistů a pravoslavných. 18. září navštívil biskup Jelevferij Moskvu, odkud přivezl vypracovaný plán misijní činnosti pravoslavné církve ve východním Slovensku. Kromě pokračování v přesvědčovacích akcích zde byly popsány kroky s dalším posílením zdejší pravoslavné církve, které byly postupně plněny během prosince 1949.¹⁰⁰ Bylo zřízeno pravoslavné olomoucko-brněnské biskupství, jehož biskupem byl jmenován Čestmír Kráčmar a byl zvolen nový eparcha prešovský, archimandrita Alexej Dechtereč (1889-1959).¹⁰¹ Oba noví biskupové měli být vysvěceni metropolitou krutickým a kolomenským Nikolajem (1892-1961).¹⁰² V souvislosti s plánovaným svěcením byl domluven příjezd ruské pravoslavné delegace, který byl ovšem pouze další propagandistickou akcí.

Dne 12. prosince se sešel kancléř pravoslavné církve Boris Čerkes s církevní šestkou, kde jim představil plán postupu, tak jak ho přivezl biskup Jelevferij z Moskvy. Mluvili o nové ústavě a reorganizaci pravoslavné církve podle vzoru moskevské eparchie, o plánovaném příjezdu pravoslavné delegace, která by měla být prezentována jako oficiální návštěva se všemi náležitými formalitami, o situaci na východním Slovensku. Čerkes si

---

⁹⁸BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 221

⁹⁹POTAŠ 2001, 181

¹⁰⁰BARNOVSKÝ 2001, 321

¹⁰¹VAŠKO 2007, 16

¹⁰²Občanským jménem Boris Jaruševič

stěžoval na přístup slovenských orgánů, dále informoval o zvýšení stavů pravoslavných kněží a hlavně o dalším postupu. Prešov se má stát organizačním střediskem pravoslavné církve a má být vytvořen výbor z řeckokatolických kněží, který by vedl celou akci za přestup k pravoslaví. Tento výbor by měl být vytvořen nejpozději do března 1950. V dubnu má být zesílena kampaň pro přejímání uniatských kostelů, přičemž je potřeba aby představitelé státu ukázali, že za jednáním pravoslavné církve stojí. V červenci a srpnu by pak měl být svolán sněm duchovních - sobor, který by rozhodl o masovém přestupu do pravoslavné církve.¹⁰³

Takto vypadal plánovaný časový harmonogram likvidace řeckokatolické církve. Jak je vidět, československé orgány jednaly v souladu s nařízeními, které přicházely z Moskvy. Řeckokatolická církev musela během celého roku 1949 čelit útokům jak ze strany státních orgánů, tak ze strany pravoslavné církve. Uniatsí kněží byli pronásledováni a v některých případech i vězněni, věřícím bylo vyhrožováno a jejich chrámy byly zabírány. Nejtěžší chvíle pro řeckokatolickou církev ale měly teprve přijít.

3.3.3. Rok 1950

Rok 1950 byl papežem Piem XII. (1939-1958) vyhlášen za Svatý rok – rok velkého návratu a velkého usmíření. V souvislosti s milostivým létem vydal 12. března 1950 encykliku *Anni Sacri*, ve které mluví o ateistické propagandě ve světě, absenci pravé víry ve společnosti bez které nemůže dobře fungovat a vyzývá všechny věřící ke společné modlitbě za sjednocení.¹⁰⁴ Pouze neoficiální cestou se mohly dostat tyto výzvy k věřícím z Československa, státní tisk naopak informoval o politickém podtextu Svatého roku a Mladá fronta papeže obviňovala ze zneužívání jubilea za účelem útoku na Sovětský svaz.¹⁰⁵

V podobném protikatolickém duchu se nesl i novoroční projev československého prezidenta Klementa Gottwalda. Největší prostor je věnován rekapitulaci všech budovatelských úspěchů prvního roku pětiletky a konsolidaci vnitropolitických poměrů, k církevně-politické situaci v Československu vyjádřil následovně: „(...) Z vnitropolitických událostí minulého roku chtěl bych se zmínit alespoň o jedné, která vzbudila značnou pozornost našich nepřátel na západě. Je to církevní otázka. Zbytky naší

---

¹⁰³ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 330

¹⁰⁴http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_12031950_anni-sacri.html

¹⁰⁵ Česká redakce Radia Vatikán 3. ledna 1950, 12

*domácí reakce a její zahraniční protektoři viděli v ní zbraň, která by jim umožnila zasadit naší lidové demokracii ránu do zad. Dnes můžeme se zadostiučiněním konstatovat, že se útok nepovedl. Vysocí hodnostáři katolické církve, popuzováni ze zahraničí, odmítli nabízenou dohodu. Vyřešili jsme proto poměry katolické církve i všech ostatních církví cestou zákona v duchu naší ústavy. Poprvé v dějinách církvi postarali jsme se o sociální zabezpečení duchovních, a to především těch, kteří toho nejvíce potřebovali. Umožnili jsme jim, aby se mohli výhradně věnovat svým náboženským povinnostem. Za všechny tyto vymoženosti nechceme od nich více, ale také nic méně, než loyální poměr k našemu státu a pracujícím lidu. Naším rozvážným, ale i pevným postupem všichni ti, kteří štváli drobné kněze i prosté věřící do nepředložených akcí proti státu a vládě pod falešnou záminkou, že je ohrožována svoboda náboženství vyznání, byli usvědčeni z nekalých úmyslů. Tak namísto rozvratu, o který našim nepřátelům šlo, zjednali jsme i v této otázce jasno a vytvořili podmínky pro pokojnou spolupráci všech lidí bez ohledu na náboženského přesvědčení. (...)*¹⁰⁶

Na základě nových církevních zákonů, které vešly v platnost 11. listopadu 1949, museli kněží od ledna skládat slib věrnosti republice, který zněl: *Slibuji na svou čest a svědomí, že bude věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zákonům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*¹⁰⁷ Komunistický režim požadoval podobný slib už dříve, ale v jiné podobě a pouze po vysokých církevních hodnostářích.¹⁰⁸ Mnoho kněží uposlechlo rad biskupů z 21. října a 17. listopadu roku 1949 a snažili se ke slibu přidat dovětek: *pokud to nebude v rozporu se zákony Božími a církevními a přirozenými právy člověka*. Komise to ovšem neakceptovala a kněží se museli této doplňující formule vzdát. Skládání slibů oficiálně začalo 10. ledna 1950.¹⁰⁹

Podle výsledků ze dne 30. ledna roku 1950, které mapovaly dosavadní průběh skládání slibů věrnosti, bylo zatím v Českých zemích pozváno 3 214 římskokatolických duchovních,

---

¹⁰⁶ Novoroční rozhlasový projev presidenta republiky Klementa Gottwalda. In: Rudé právo, č. 2, 1950, 1.

¹⁰⁷ BALÍK/HANUŠ 2007, 34

¹⁰⁸ Dřívější slib věrnosti, který museli skládat pouze arcibiskupové, biskupové a armádní ordináři, zněl: *Přisahám a slibuji, jakož sluší biskupovi, věrnost republice Československé, a že nic neučiním, co by bylo proti blahu, bezpečnosti a integritě republiky.*

¹⁰⁹ Česká redakce Radia Vatikán, 25. ledna 1950, 117

z nichž 6 slib pronést odmítlo a 734 duchovních představitelů církví nekatolických, kde přísahat odmítlo 5 kněží. Statistické údaje ze Slovenska nebyly úplné, protože chyběly výsledky z některých východoslovenských okresů. Řeckokatolíci jsou přitom chybně evidováni pod nekatolickými církvemi.¹¹⁰

V souvislosti se jmenováním dvou nových pravoslavných biskupů, přijela dne 31. ledna do Československa ruská pravoslavná delegace. Mezi ruskými pravoslavnými představiteli byl metropolita krutický a kolomenský Nikolaj, arcibiskup tarnopolský, mukačevský a užhorodský Makarij (1884-1961), protopresbyter Pavel Cvetkov, arcidiakon Sergej Turikov a hypodiakon Anatolij Drozdov. Delegace dorazila do Prahy na Wilsonovo nádraží v úterý 1. února a uvítat je byl pražský exarcha Jelevferij s biskupem církve československé Miroslavem Novákem (1907-2000). Ruská delegace se dále setkala se zástupci Státního úřadu pro věci církevní, ministerstva zahraničí, ministerstva informací a osvěty, se zástupci velvyslanectví SSSR a představiteli Ústředního akčního výboru NF. Metropolita Nikolaj ve svém prvním projevu ujišťoval, že delegace přijela pouze z důvodu vysvěcení dvou nových československých pravoslavných biskupů.¹¹¹

Z Prahy odcestovala delegace do Olomouce, pak do Brna, Bratislavy, Košic a nakonec do Prešova. Slavnost biskupského svěcení Čestmíra Kráčmara proběhla v Olomouci 5. února a vysvěcení biskupa Alexeje Dechtereva 12. února v Prešově. Právě z průběhu oslav je patrné, že celá návštěva ruských pravoslavných hierarchů byla z velké části propagační akcí. Šlo o oslavu vlasteneckého pravoslaví, komunistického režimu a Sovětského svazu. Byly vyvěšovány plakáty s nápisy jako „*Se Stalinem za mír*“, na projevy metropolity Nikolaje byli sváženi pravoslavní věřící z dalekého okolí a byly pronášeny věty typu: „*Historii vedou vpřed stamilionové síly míru, vedené velkým Sovětským svazem.*“¹¹²

Když ruská pravoslavná delegace 15. února odjížděla zpět do Moskvy, shrnul dojmy z celé návštěvy poslanec Jaroslav Havelka (1917-?), který pronesl, že: „*pobyt delegace v ČSR má velký význam pro budoucí rozvoj církevního života ve státě*“ a poukázal na to, že „*ruská pravoslavná církev je svým vlastenectvím a odvážným bojem za mír příkladem*

---

¹¹⁰ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 356, 357

¹¹¹ Příjezd nejvyšších představitelů pravoslavné církve do Prahy. In: Rudé právo, č. 28, 1950, 1.

¹¹² VAŠKO 2007, 17

všem čestným kněžím a věřícím v Československu.“¹¹³ Až podezřele velkého protěžování a rozmachu pravoslavné církve, která na území východního Slovenska posílala stále více svých činitelů, si všimla i česká redakce Radia Vatikán, která ve své relaci v květnu roku 1950 říká¹¹⁴: „V souvislosti s násilnostmi pravoslavné církve a jejich představitelů na Slovensku se začíná jevit v plném světle význam cesty zástupců pravoslavné ruské církve celým Československem. (...) Na několika místech se se objevili noví neznámí pravoslavní duchovní, kteří hned začali kázat a zajímat se o katolické věřící. Katolický farář se nesmí pravoslavného ani při nejmenším dotknout, jinak by byl viněn z velezrady a zatčen. V obci by tak zůstal toliko pravoslavný duchovní a o to se usiluje.“¹¹⁵ Atmosféru uvnitř řeckokatolické církve po těchto únorových událostech dobře vystihují slova otce Mariana Potaše, který ve své knize píše: „Tyto události byly poplašným signálem nadcházející ofenzívy pravoslavy proti řeckokatolické církvi. Připravoval se boj s naší řeckokatolickou církví – vždyť bylo jasné, že pro těch ani ne 8 000 pravoslavných věřících na Slovensku nebylo zapotřebí zřizovat eparchie. (...) Jako černí havrani se v naší zemi soustřeďovali zaprodání naháněči pravoslavní, pohybovali se mezi našimi lidmi, přemlouvali je, klamali je, sváděli sliby různých výhod, podpláceli, a když to nevycházelo, začali mezi národem rozšiřovat poplašné zprávy, šířit paniku a nejistotu, vyhrožovat: Jen počkejte, co vás čeká a co s vámi bude! Byli ještě optimisti, kteří si dělali z takovýchto výhrůžek posměch, ale už si nebyli tak jistí jako před rokem.“¹¹⁶

O provokativním charakteru návštěvy ruské pravoslavné delegace svědčí i žádost, se kterou se na biskupa P. P. Gojdiče obrátili předseda krajského akčního výboru poslanec Arnošt Pšenička (1916-1977). Žádal ho, aby propůjčil řeckokatolickou katedrálu v Prešově k biskupskému vysvěcení A. Dechtereva. To biskup Gojdič odmítl a následně požádal o patnáctidenní dovolenou, během které opustil Prešov, aby nemusel být přítomen při příjezdu pravoslavné delegace. Podle zprávy pověřenstva vnitřního odboru StB z února 1950 odcestoval do Michalovce, kde měl navštěvovat místní řeckokatolické fary a varovat kněze a věřící před blížící se akcí, která je bude nutit k přestupu k pravoslaví.¹¹⁷

---

¹¹³ Delegace ruské pravoslavné církve se rozloučila s Československem. In: Rudé právo, č. 40, 1950, 5

¹¹⁴ Zprávy z Československa se do české redakce Radia Vatikán dostávali se zpožděním několika dnů. V době, kdy informují o přesvědčovací fázi, už byla řeckokatolická církev oficiálně postavená mimo zákon (28. dubna 1950).

¹¹⁵ Česká redakce Radia Vatikán 8. května 1950, 25

¹¹⁶ POTAŠ 2001, 188 - 189

¹¹⁷ Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82, 37

Dne 27. února se konala schůze Církevní komise ÚV KSČ, která zhodnotila návštěvu ruské pravoslavné církve jako velice přínosnou a shodla se na tom, že vytvořila příznivé podmínky k zahájení akce za účelem přestupu řeckokatolíků na pravoslaví. Církevní komise se bála, že kdyby dále otálela, činnost biskupa Gojdiče by mohla tyto příznivé podmínky zničit. Ve zprávě stojí, že se biskup Gojdič všemi způsoby snaží o hromadný přestup uniátů k římskokatolické církvi. Na programu dále bylo naplánováno, že se od letákové a přesvědčovací kampaně má přejít k vytvoření akčních výborů z laiků i duchovních, kteří mají kladný vztah k pravoslaví. Tyto výbory by pak měly svolat sněm svých delegátů, na kterém by navrhly přestup řeckokatolických věřících k pravoslaví a zároveň by požádaly biskupa Dechtereva o přesídlení do Prešova. Církevní komise se také dohodla, že s uskutečněním těchto kroků se začne okamžitě a aby se předešlo komplikacím, tak budou biskupové Gojdič a Hopko internováni. Jako důvod internace se mělo uvést napojení na banderovce a spolčení s římskokatolickou hierarchií proti vůli věřících.¹¹⁸

Dne 7. března 1950 se zasedalo předsednictvo krajského výboru KSS v Košicích a o den později v Prešově. Na těchto schůzích byly dohodnuty organizační a kompetenční záležitosti celé akce.¹¹⁹ V podobném duchu se neslo i jednání o několik dní později 9. března 1950, kdy se stanovilo datum konečného přechodu. Státní úřad pro věci církevní schválil časový program pro postup na východním Slovensku. Na konec dubna byl plánován první sobor, kde měli být zatčeni někteří nejreakčnější řeckokatolíčtí kněží a v jednotlivých okresech se měly vytvořit skupiny řeckokatolických duchovních, kteří projevovali vůli přejít k pravoslaví a uspořádat v Prešově schůzi všech těchto pokrokových kněží, jejichž provolání o přestupu se mělo masově rozšířit. Počítalo se s tím, že do konce května se pro celou akci podaří získat vlivné duchovní a návratové výbory měly být tou dobou v každé obci. Na první polovinu června byly plánovány masové projevy za návrat k pravoslaví a zároveň měl být proveden úder proti biskupu Gojdičovi. Dne 26. června 1950 měl být svolán sněm duchovních i laických zástupců do Prešova. Sněm by prohlásit odtržení od Říma a požádal patriarchu Alexeje o přijetí do pravoslaví. Jak je na schváleném harmonogramu vidět, celé akci se dával dostatek prostoru a času a problém se nejevil tak akutní, aby se muselo jednat unáhleně. Následné

---

¹¹⁸ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 389

¹¹⁹ Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82, 158-160

události ovšem přinutily církevní komisy pro změnu plánů a v důsledku právě probíhajících dalších církevně-politických kauz, byla celá akce urychlena.¹²⁰

Zároveň s Akcí P běžely v plném proudu přípravy na tzv. Akci K – likvidaci mužských řeholí. Katolická církev a Svatý Stolec se tentokrát staly terčem kritiky a objektem útoků v souvislosti s tzv. Číhošťským zázrakem.¹²¹ Dne 16. března byl z Prahy vyhoštěn vatikánský zástupce Msgr. Ottavio de Liva (1911-1965), který byl obviněn ze spoluúčasti na zinscenování zmíněného zázraku. Podle komunistické propagandy šlo o dávno smlouvenou hru podle jeho pokynů.¹²² Oficiální styky s Vatikánem tak byly zcela ukončeny. Likvidaci řeholí měl předcházet soudní proces s vybranými řeholníky, který by celou akci ospravedlnil v očích veřejnosti. Hlavním obviněným celé kauzy měl být kněz Josef Toufar, ale po jeho smrti 25. února se přistoupilo k jinému řešení.¹²³

Od plánovaného monstrprocesu se neopustilo, akorát se změnilo jeho aktéři. V souvislosti s vyšetřováním Číhošťského zázraku byli do vazby vzati ještě tři další premonstráti, Vít Bohumil Tajovský (1912-?), Augustin Antonín Machalka (1906-1996) a Stanislav Barták. Po smrti Josefa Toufara „církevní šestka“ rozhodla, že se soudní proces spíše zaměří na tyto tři zadržené a řehole a spiknutí kolem Číhošťského zázraku bude dořešeno později.¹²⁴ Další řeholníci byli zatýkáni od 15. března a byl mezi nimi i řeckokatolický kněz a redemptorista Ivan Mastiliak (1911-1989). Ten byl pod kontrolou státní bezpečnosti už od roku 1948, kvůli pomoci ukrajinským sestrám Čiževským, kterým za pomoci svých kontaktů v zahraničí pomáhal získat víza do Holandska. Byl zatčen 14. března 1950 v klášteře redemptoristů v Obořišti, téhož a následujícího dne bylo zatčeno 6 dalších řeholníků a všichni byli následně převezeni do vazby v Ruzyni.¹²⁵ Dne 22. března bylo na I. Mastiliaka podáno trestní oznámení a 28. března byla vypracována obžaloba. Otcí Mastiliakovi přitížil fakt, že byl studentem Papežského východního ústavu

---

¹²⁰ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 411-412

¹²¹ Dne 11. prosince 1949 se měl stát v Číhošťském kostele zázrak. Při kázání kněze Josefa Toufara se měl podle mnoha svědků kříž nad svatostánkem vychýlit ze své osy a několikrát se naklonit ze strany na stranu. Celá událost přivolala velkou pozornost tisku a veřejnosti, mimo jiné proto, že prý měl kříž zůstat vychýlený na západ, což si mnoho lidí vysvětlovalo jako znamení, že Bůh nesouhlasí s politicko-společenskou situací v komunistických státech nebo jako znamení blížící se války a vítězství Západu. Přestože se samotní představitelé katolické církve i Josef Toufar stavěli k celé věci rezervovaně, na místo proudili davy lidí. Dne 28. ledna 1950 byl Josef Toufar zatčen a obviněn ze zinscenování zázraku. Zemřel 25. února 1950 ve státním sanatoriu v Praze na následky mučení. Viz. Miloš Doležal: Jak bychom dnes zemřít měli, Pelhřimov 2012

¹²² Vatikánský „zázrak“ v Číhošti. In: Rudé právo, č. 58, 1950, 3

¹²³ BALÍK/HANUŠ 2007, 35 - 37

¹²⁴ MANDZÁK 2008, 85

¹²⁵ MANDZÁK 2009, 48

v Římě, který byl považován za centrum vatikánského protikomunistického boje. Podle Lidových novin založil papež tento ústav ze strachu před socialistickou revolucí a měl vychovávat z nejschopnějších kněží špiony proti Sovětskému svazu.¹²⁶ I. Mastiliak byl označen za vatikánského špióna a obviněn z vlastizrady, kvůli napomáhání sestřám Číževským, které údajně měly být ve spojení s Ukrajinskou povstaleckou armádou. Soudní přelíčení s otcem Mastiliakem se konalo 1., 3., a 4. dubna. Ve středu 5. dubna vynesl Státní soud rozsudek nad všemi deseti řeholníky. Otec Mastiliak dostal jako jediný z obžalovaných trest doživotního odnětí svobody, byl obviněn z velezrady a vyzvědačství. Tresty ostatních obžalovaných se pohybovaly mezi 2 – 25 lety odnětí svobody.¹²⁷

Po úspěšném soudním procesu, kdy byli vybraní představitelé řádů zdehonestováni a kláštery byly označeny za centra spiklenecké a protistátní činnosti, mohla být uskutečněna Akce K. První fáze se týkala jen mužských klášterů, kdy byly ve dvou etapách zlikvidovány téměř všechny řeholní domy na území Československa a bylo internováno kolem dvou tisíc řeholníků.¹²⁸

Jelikož probíhaly akce P i akce K zároveň, neobešlo se to bez nepředvídaných komplikací. Návrátové výbory, které vznikly při Ukrajinské národní radě v Československu a které zajišťovaly přesvědčovací akce na přestup uniatů k pravoslaví, si stěžovali, že jim násilné internování řeholníků v rámci Akce K komplikuje jejich práci. Mezi věřícími se prý šířily zprávy, že budou zatýkáni i kněží, a tak v mnohých obcích věřící střežily kostely a své kněze, ke kterým pak neměli agitátoři přístup.¹²⁹ A i když byl sobor, který měl rozhodnout o přestupu řeckokatolíků na pravoslaví, původně plánován až na 26. června, bylo rozhodnuto, že bude svolán dřív.

---

¹²⁶ Temná činnost v černých kutnách. In: Lidové noviny, č. 86, 1950, 2.

¹²⁷ Česká redakce Radia Vatikán 4. dubna 1950

¹²⁸ VAŠKO 1990, 153

¹²⁹ BARNOVSKÝ 2001, 328

4. Prešovský sobor

4.1. Přípravy na sobor

Více než měsíc před zinscenovaným tzv. Prešovským soborem 25. března 1950 podal vedoucí prvního odboru SÚC Vladimír Ekart poslanci Jaroslavu Havelkovi zprávu o dosavadním vývoji událostí na východním Slovensku. Zpráva sice pochází z doby, kdy ještě neprobíhala akce K, ale přesto jistou výpovědní hodnotu má. Podle ní se mnoho řeckokatolíků hlásilo při sčítání lidu dne 1. března 1950 k církvi římskokatolické, za což nese odpovědnost biskup Gojdič, který je v tomto směru stále velice aktivní, ale zároveň bylo zaregistrováno mnoho uniátů, hlásících se k pravoslaví. Zatím se podařilo zatknout šest kněží, kteří v obcích varovali před taktikami návratových výborů a přesvědčovali věřící, aby nepřijímali pravoslaví. Tou dobou prý přestupovalo k pravoslaví mnoho vesnic a krajské výbory, které měly celou akci ve své režii, už působily ve všech obcích a okresech a měly mít k dispozici přesně vypracovanou zprávu, kdo je pro a kdo proti. Zejména v Prešově se prý celá akce vyvíjí velmi zdárně. Vladimír Ekart je spokojen s hladkým vývojem a s prací jednotlivých krajských orgánů, které prý akci zvládají bez větších komplikací. Na konci zprávy ještě dodává, že je zapotřebí vše dokončit do začátku žní¹³⁰

Těžko se určuje, zda byli členové Státního úřadu pro věci církevní pouze tak optimističtí, nebo jestli se jim vážně dařilo organizovat celou akci bez větších potíží. Nejspíš si ale jen nepřipouštěli neúspěch. Když Vladimír Ekart hovoří o zdárném vývoji v Prešově, má tím na mysli, že se pro přestup vyslovilo pět procent kněží. Vytyčený cíl přitom byl, že se má do konce dubna na přestup k pravoslaví získat třetina řeckokatolických věřících ve východním Slovensku a z toho v Prešovském kraji polovina. Tato balance příliš nevypovídá o zdárném plnění stanoveného harmonogramu.¹³¹ Stejně tak konstatování o velkém počtu řeckokatolíků, kteří se měli při sčítání lidu hlásit k církvi pravoslavné, není podložena žádným dokumentem, který by tento velký počet číselně specifikoval. Podobné je to i s Ekartovým tvrzením, že návratové výbory zvládali svou činnost bez větších komplikací. Ve skutečnosti bylo zaznamenáno několik potyček mezi těmito agitátory a řeckokatolíky a po zkušenosti s násilnými internacemi řeholníků hrozilo, že se budou podobné spory eskalovat. To vše vypovídá o tom, že akce P nebyla

¹³⁰ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 416-419

¹³¹ BARNOVSKÝ 2001, 328

příliš důsledně naplánována, nebo se aspoň nedařilo stanovený plán plnit, za což jistě zčásti může i nedostatečná reflexe a sebekritičnost komunistických orgánů. Urychlení celé akce tak nebylo učiněno z důvodu momentálně ideálních podmínek, ale proto, že se podmínky pro přestup naopak stále zhoršovaly.

Ke zdárnému průběhu nepřispěla ani v dubnu probíhající akce K, a tak se začínaly ozývat hlasy, které prosazovaly urychlené řešení přestupu řeckokatolíků a spojení dvou plánovaných církevních sněmů do jednoho. Původně byly plánovány dva sobory, které měly být alespoň v měsíčním rozestupu. Nejdříve malý sobor, který se měl konat 28. dubna 1950 a měl zvolit ústřední orgán, který by vydal výzvu kněžím a duchovním k postupnému přestupování na pravoslaví. Na druhém soboru pak mělo být vyhlášeno zrušení Užhorodské unie a tím i řeckokatolické církve v Československu. S tímto postupem se počítalo ještě 21. dubna 1950 při poradě vedoucích činitelů prešovského a košického kraje, kterou vedl předseda Slovenské národní rady Rohál Ilkiv. Zde byl schváleno, že sněm přípravných výborů 28. dubna bude jakousi zkouškou pro velký sobor.¹³²

Necelý týden před konáním soboru byl Státní bezpečností obsazen prešovský seminář. Komunističtí představitelé se tak jistili proti možným nepokojům a protestům v době konání církevního sněmu - soboru. Mezi seminaristy byl i budoucí pražský biskup Ján Eugen Kočiš, který později vypověděl, že když Státní bezpečnost seminář přepadla, všechny shromáždili do jídelny, kde je důrazně varovali před kladením jakéhokoliv odporu a vyzvali je, aby pokračovali ve studiu v pravoslavné církvi. Všem seminaristům, se ale podařilo během nepřítomnosti státního zmocněnce seminář tajně opustit. Nikdo z nich prý na pravoslaví nepřestoupil.¹³³

Dne 24. dubna se ve Vyšných Ružbachách uskutečnila schůzka generálního tajemníka Ukrajinské národní rady s poslancem Slovenské národní rady Ivanem Rohalem-Ilkivem a s vybranými řeckokatolickými knězi. Tato schůze měla projednávat další kroky a zjistit, do jaké míry se dá počítat právě s podporou uniatských duchovních.¹³⁴

Získávání řeckokatolických kněží prostřednictvím uplácení a zastrásování měly na starost výbory při Ukrajinské národní radě. Těsně před akcí P se k přestupu nechalo přesvědčit kolem 50 kněží, ale jak se ukázalo na schůzi v Ružbachách, jejich přesvědčení

---

¹³² Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82, 37

¹³³ Z tebe bude dobrý otec. In: Exarchát, Zpravodaj Řeckokatolické církve v ČR, č. 4, 2006, 6-7

¹³⁴ ŠTURÁK 2008, 96

nebylo vždy stoprocentní.¹³⁵ Přítomní kněží ve většině případech odmítli přestup řeckokatolíků k pravoslaví a navrhovali jiné alternativy, jako třeba vytvoření samostatné řeckokatolické církve nezávislé na Vatikánu. Neúspěch konference vyvolal mezi státními orgány nervozitu a v rychlosti bylo přijato rozhodnutí, že plánovaný sjezd návratových výborů 28. dubna bude změněn na tzv. velký sobor, na kterém rovnou dojde ke zrušení řeckokatolické církve.¹³⁶ Toto ukvapené rozhodnutí bylo učiněno ze strachu, neboť funkcionáři státního a stranického aparátu si byli dobře vědomi, že zájem o přestup k pravoslaví rapidně klesá a jejich dosavadní sebevědomí bylo v následku ružbachovské schůze otřeseno. Tato schůze bývá někdy označována jako tzv. malý sobor.

4. 2. Den konání „Velkého soboru“ - 28. duben 1950

Místopředseda vlády Zdeněk Fierlinger (1948–1953) dal 27. dubna souhlas s konáním tzv. velkého soboru v Prešově a s intervencí biskupů Gojdiče a Hopka. Budova Černý orel v Prešově, kde se měl sobor konat, byla narychlo připravena až v noci z 27. na 28. dubna a stejně tak program, který byl schválen jen pár hodin před oficiálním zahájením sněmu. Klíčovými postavami celého soboru byli předseda krajského výboru KSS Arnošt Pšenička, podpředseda Slovenské národní rady a předseda Ukrajinské národní rady Prjaševčiny Ivan Rohal Ilkiv, vedoucí Kulturně propagačního oddělení Krajského výboru KSS v Prešově Vasil Kapišovský, předsedové KNV v Prešově a Košicích a vyslaní zástupcové Státního úřadu pro věci církevní a jeho pobočky Slovenského úřadu pro věci církevní.¹³⁷ V. Ekart napsal 29. dubna zprávu o konaném sněmu, kde například stojí, že: „*Soboru se zúčastnilo 820 delegátů, mezi nimi 73 duchovních. Během jednání přicházeli do sálu jako věřící mobilizovaní soudruzi a soudružky, takže ke konci jednání bylo v sále víc než 2 000 lidí.*“¹³⁸ Marian Potaš ve své knize píše: „*Členové návratových výborů, převážně funkcionáři místních národních výborů a výborů komunistické strany, byli vyzváni, aby přišli s početnou delegací a místním řeckokatolickým duchovním v pátek 28. dubna do Prešova na mírovou manifestaci. (...) Účast byla povinná. (...) Na kněze, kteří účast odmítli, vyvíjeli nátlak a mnohé z nich dokonce vzaly do vazby.*“ Podobnou vzpomínku má na 28. duben i pozdější pražský řeckokatolický biskup Ivan Ljavinec : „*V den tzv. soboru, kdy došlo k zatčení našich biskupů a okupaci naší katedrály, nacházel*

---

¹³⁵ Mezi řeckokatolické kněze, které ve věci přestupu s Církevním úřadem pro věci církevní aktivně spolupracovali, byli např. Michal Knapp, Dezider Schudicha, Eliáš Kačura Anton Havrilla a další.

¹³⁶ CORANIČ 2010, 84-85

¹³⁷ CORANIČ 2010, 85

¹³⁸ VAŠKO 2007, 29

*jsem se v semináři. (...) V ten den byli do Prešova násilně zavlčeni kněží a přivedeni studenti z humenského gymnázia. Několik kněží podleho nátlaku, bylo jich asi dvanáct.*¹³⁹ O složení účastníků prešovského soboru si tak lze udělat jasnou představu. Řeckokatoličtí kněží a věřící tu tvořili bezvýznamnou menšinu a většinou přišli, aniž by věděli, co se bude na sněmu projednávat. Jejich počty byli doplněny stranickými členy a tito nekompetentní lidé nakonec rozhodli o výsledku celého soboru.

Po několika proslovech byla zvolena tříčlenná návrhová komise, která měla sestavit manifest, ten byl představen za několik desítek minut a navrhoval zrušení Užhorodské unie z roku 1646, přerušování styků s Římem, připojení se k pravoslavné církvi a požádání patriarchy Alexeje o přijetí do jeho jurisdikce. Tzv. *Manifest k řeckokatolickému duchovenstvu a věřícím v Československu* byl jednohlasně odsouhlasen a řeckokatolická církev v Československu tak byla během dvou hodin formálně zrušena.¹⁴⁰ Po skončení soboru, který netrval ani dvě hodiny se konala pravoslavná bohoslužba v původním řeckokatolickém chrámě v Prešově, kde byl přítomen prešovský pravoslavný biskup Alexej a shodou okolností i metropolita pražský a celého Československa Jelevferij.¹⁴¹ Otec vladyka Ljavinec píše: „*Odpoledne přiletěl Jelevferij, pravoslavný exarcha, zvláštním letadlem z Prahy a byla prohlášena likvidace řeckokatolické církve. Hned odpoledne se vydali a okupovali prešovskou katedrálu. Přišlo to zcela nečekaně. Ráno ještě jsme normálně konali bohoslužby, a nikdo netušil, že odpoledne už tam budou pravoslavní kněží oslavovat své úspěchy!*“¹⁴² Jelevferij pak telegraficky požádal moskevského patriarchu Alexeje o přijetí řeckokatolických věřících z Československa do ruské pravoslavné církve a zároveň vyzval vládu, aby celý prešovský sněm uznala.¹⁴³

Poverenstvo vnitra ŠtB v Bratislavě kladně zhodnotilo průběh celého soboru a konstatovalo, že se obešel bez jakýkoliv větších komplikací. Obyvatelstvo Prešova prý bylo z rychlého spádu celé akce příliš zaskočeno, než aby se zmohlo na nějaký protest. Ve zprávě dále stojí, že intervenci biskupa Gojdiče se podařilo uskutečnit, aniž by si toho někdo všiml.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 5

¹⁴⁰ VAŠKO 2007, 31

¹⁴¹ POTÁŠ 2001, 202

¹⁴² Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 5

¹⁴³ VAŠKO 2007, 32

¹⁴⁴ Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82, 87-88

4. 3. Spornost Prešovského soboru a jeho uznání

Vzhledem k nestandardnímu průběhu celého sněmu, kdy byla přítomna pouze necelá třetina řeckokatolických duchovních, kteří se ke všemu nemohli k průběhu soboru příliš vyjadřovat,¹⁴⁵ se Státní útvar pro věci církevní zprvu zdráhal celý sobor uznat. Po Prešovském sněmu nebylo vydáno žádné legislativní nařízení nebo jiný právní akt, který by zrušení řeckokatolické církve oficiálně potvrzoval. Její likvidace tak byla uskutečněna pouze na základě zmanipulovaného hlasování o přijetí manifestu, což lze jen stěží považovat za dostačující právní úkon. Zrušení řeckokatolické církve bylo také v rozporu s Ústavou, která garantoval svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání a víry.

Už samotné svolání soboru odporovalo běžné praxi svolávání církevních sněmů. *Codex Iuris Canonici Orientalis*, podle něhož se řeckokatolická církev řídila, stanovuje, že církevní sněm může svolat pouze biskup a ten má být zároveň jeho předsedou. Dále stanoví, jací další církevní hodnostáři mají být na sněm přizváni, mezi nimi např. generální vikář, rektor diecézního semináře, diecézní konzultanti, faráři z města, kde se sněm koná, ze všech dalších diecézí vždy alespoň jeden kněz, atd.¹⁴⁶

Biskup Pavel Peter Gojdič byl v době konání Prešovského soboru izolován pod dohledem Státní bezpečnosti ve svém biskupském sídle v Prešově. Nemohl se k jeho průběhu nijak vyjádřit nebo proti němu protestovat. Delegace z Černého orla se po skončení sněmu vypravila za biskupem a požadovali po něm, aby jim vydal klíč od katedrály. Když odmítl, byly dveře chrámu vypáčeny násilím a biskup Gojdič byl převezen nejdříve do izolace na Štrbském Plesu a v červnu roku 1950 do internačního tábora v Báci.¹⁴⁷

Přes spornost celého sněmu uznal Zdeněk Fierlinger dne 26. května 1950 Prešovský sobor jako právně platný a z hlediska státní moci tak přestala řeckokatolická církev v Československu oficiálně existovat.¹⁴⁸ Byly tak částečně završeny několikaleté snahy státu o likvidaci řeckokatolické církve a státní orgány mohly začít naplno a legálně využívat všech možných represí a trestů při potírání zbytku řeckokatolických kněží a věřících, kteří přestup odmítli.

---

¹⁴⁵ Otec Zuber, kterého na sněm dovezli násilím, se chystal během jednání protestovat, ale okamžitě byl členem všudypřítomné Státní bezpečnosti donucen sednout si zpět na své místo a mlčet. Nikdo z přítomných tak nedostal šanci něco namítnout nebo vyjádřit svůj nesouhlas, některým duchovním se prý alespoň podařilo jednacím sál opustit.

¹⁴⁶ HORŇÁČEK 2010, 117

¹⁴⁷ ŠTURÁK 2008, 80

¹⁴⁸ BARNOVSKÝ 2001, 330

4. 4. Dopady Prešovského soboru na osud řeckokatolické církve

Přesný počet řeckokatolických duchovních a věřících, kteří po Prešovském soboru přestoupili na pravoslaví, se nedá přesně určit. Kněz Marián Potaš píše, že on ani nikdo z jeho okolí nezaznamenal, že by velké skupiny uniatů začaly přestupovat na pravoslaví.¹⁴⁹ Ján Mlynárik ve své knize uvádí, že před soborem bylo na východním Slovensku 282 řeckokatolických kněží, manifest mělo podepsat méně než 171 z nich a slib pravoslavné církvi složilo jen 129 kněží. 153 kněží tedy více než polovina sjednocení odmítlo a nově vysvěcených pravoslavných kněží bylo jen 29. Předpoklad, že prořídle řady pravoslavných věřících ve východním Slovensku doplní bývalí uniatští kněží, se tak nenaplnil.¹⁵⁰

Situační zpráva o bývalých řeckokatolících vydaná krajským velitelstvem ŠtB v Košicích z března 1951 uváděla, že bylo mnoho nepodchycených řeckokatolických duchovních, kteří nepřestoupili k pravoslaví. Ve zprávě stojí, že se tito kněží skrývají před případným stíháním nebo odsunem do kárných klášterů, což jasně ukazuje, jak proti těmto kněžím bezpečnostní orgány postupovaly a co je v případě dopadení čekalo. Ve zprávě se dále konstatovalo, že většina nesjednocených věřících udává jako důvod svého odporu ke sjednocení složení pravoslavného duchovenstva. Pokládali je prý za „*největší lumpy a reakcionáře, kterých minulost byla kompromitovaná*“. Profil tehdejších pravoslavných kněží byl zajisté také jedním z důvodů, který řeckokatolické věřící odrazoval od přestupu, ale jen stěží za to mohla reakční minulost duchovních. Pravoslavní církevní hodnostáři byli často bývalí řeckokatolíci, kteří se dostali do sporů s církví ještě před rokem 1950.¹⁵¹

Největší problém ohledně sjednocení měl být v prešovském kraji, kde byl odpor vůči Prešovskému soboru nejsilnější. Zpráva označovala zdejší řeckokatolické duchovní jako nebezpečné štváče a fanatiky, na které prý nepůsobily sliby ani přesvědčování. Za prosinec 1950 a leden 1951 nepřestoupil na pravoslaví ani jeden řeckokatolický duchovní a zůstalo tak v prešovském kraji doposud 50 nesjednocených kněží, kteří raději volili odchod do civilního zaměstnání. Stejně tak mnoho uniatských věřících prý raději přijímalo svátosti z rukou římskokatolických duchovních, než od pravoslavných kněží.

---

¹⁴⁹ POTÁŠ 2001, 205

¹⁵⁰ MLYNÁRIK 2005, 90

¹⁵¹ Archiv bezpečnostních složek, fond Velitelství státní bezpečnosti, sign. 310-72-40, 1-3

Vina byla připisována vlivu biskupa Gojdiče. Krajské velitelstvem ŠtB v Košicích ve zprávě přiznalo neúspěch v dosavadním vývoji.¹⁵²

Z výpovědí několika desítek kněží, které nashromáždil biskup Jan Babjak, lze vyčíst, jak nemilosrdně režim postupoval proti těm, kteří se své víry nechtěli vzdát. Řeckokatolické kostely začaly být bezprostředně po Prešovském soboru násilně zabírány. Většině řeckokatolickým kněžím byl hned 1. května zastaven plat a byli vyzváni, aby do čtyřiceti dnů opustili faru, nebo podepsali přestup na pravoslaví. Během května byla vyzvána většina kněží k přestupu. Předvolání těchto duchovních na okresní národní výbory, kde měli přijetí pravoslaví potvrdit, byla často doprovázena potyčkami mezi řeckokatolickými věřícími a státními úředníky. Archivní fondy Federálního ministerstva vnitra obsahují zprávy o přestupu řeckokatolíků k pravoslaví v jednotlivých obcích a je z nich zřejmé, že neprobíhal příliš hladce. K budovám národních výborů často přicházeli spolu s knězi i jejich věřící. Státní bezpečnost hlásila mnoho případů shlukování a protestů.¹⁵³

Nátlak byl nadále vyvíjen i na ty, co farnosti opustili a našli si nějakou práci. Byl jim nabízen několikanásobný plat nebo jim naopak bylo vyhrožováno, že už nikdy neuvidí svou rodinu apod.¹⁵⁴ Kněží, kteří proti celé akci P nadále protestovali, byli buďto internováni do pracovních a koncentračních táborů nebo přesídlováni z východního Slovenska do Čech (zejména mezi lety 1951-52).

Přesto řeckokatolická církev zásluhou mnohých kněží a předvídavosti biskupa Gojdiče, který nechal ještě před soborem vysvětit bohoslovce pátého ročníku prešovského semináře, překonala teror a represe a dokázala se zachovat alespoň jako tzv. podzemní církev. Dál tajně sloužili mše ve svém východním ritu a byly vysvěcováni noví řeckokatoličtí kněží. V roce 1968, kdy došlo k politickému uvolnění, byl Prešovský sobor prohlášen za neplatný a řeckokatolická církev na území Československa byla po dlouhých letech v ilegalitě obnovena.

---

¹⁵² Archiv bezpečnostních složek, fond Velitelství státní bezpečnosti, sign. 310-72-40, 3 -5

¹⁵³ Např. str. 67, 73, 81 - Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82.

¹⁵⁴ BABJAK 1997, 34

Závěr

Likvidace řeckokatolické církve v Československu, prováděna pod krycím označením *Akce P*, představuje nejtragičtější moment v její historii. Řeckokatolická církev se stala terčem útoků už během poválečných let 1945-1948, ale k zásadní eskalaci problému došlo až po převzetí moci komunistickým režimem. Po únoru 1948 výrazně zesílil vliv Sovětského svazu na domácí československou politiku a to se promítlo i do řešení církevní otázky. Katolická církev pro režim představovala ideologického soupeře a nepohodlný prvek občanské společnosti. Jako zásadní problém se jevila také její kontrolovatelnost, mezinárodní propojení a podřízenost Svatému Stoli ve Vatikánu. Zatímco např. pravoslavná církev se státem ve značné míře spolupracovala, u katolické církve se toho docílit nepodařilo. Pravoslaví se stalo jedním z nástrojů Sovětského svazu při šíření jeho vlivu a uplatňování možnosti kontroly. Tato skutečnost se stala zásadní, při postupu proti řeckokatolické církvi. Řeckokatolíci byli součástí východní církve, kteří se v 16. a 17. století sjednotili s církví katolickou. Komunistický režim toho využil a jejich likvidaci v roce 1950, kdy byli násilně připojeni k pravoslavné církvi, prezentoval jako „*návrat do mateřské církve*“. Akce P byla plánována v souladu s instrukcemi ze Sovětského svazu a důkladně naplňována za aktivní účasti domácích. Vyústila dne 28. dubna 1950, kdy byl zinscenován tzv. Prešovský sobor, po kterém byla řeckokatolická církev postavena mimo zákon a její věřící byli prohlášeni za součást pravoslavné církve. Z dnešního pohledu se jeví nelegitimita celé akce jako naprosto zřejmá.

Domnívám se, že se mi podařilo splnit základní cíl práce, ve kterém jsem chtěla na základě různých zdrojů zrekonstruovat samotný proces likvidace řeckokatolické církve. Při tom jsem zároveň našla odpovědi na další otázky, které jsem si v úvodu pokládala. Chtěla jsem zjistit, kdo byl hlavním strůjcem celé akce a jaký na ní měli jednotlivé strany zájem. Komunistický režim v Československu zajisté jednal v souladu se Sovětským svazem, který už tou dobou postupoval stejným způsobem proti řeckokatolíkům v jiných zemích. Nemalý podíl na likvidaci řeckokatolíků měla také pravoslavná církev, která uniaty pokládala za heretiky a Užhorodskou unii za ránu ve své historii. Která z těchto tří stran měla na Akci P největší podíl, se však těžko určuje. Z archivních materiálů jasně vyplývá angažovanost československých úřadů v celé záležitosti, stejně tak agresivita a rozpínavost pravoslavné církve. Pravoslavná církev zde však byla pouhým nástrojem moci a vlivu Sovětského svazu. Ve výsledku šlo jistě o spojení všech tří činitelů, kteří

mohly k problému přistupovat s různou motivací, avšak jejich cíl byl stejný – oslabení katolické církve a posílení pozice církve pravoslavné.

Důvod odlišného přístupu k římskokatolíkům a řeckokatolíkům je také zřejmý. Pozice řeckokatolické církve v Československu byla slabší a režim se nemusel bát velikých protestů ze strany obyvatelstva. Mnoho z nich ani nevědělo, že jsou řeckokatolíci součástí katolické církve. Dobový tisk o jejím zrušení nepřinášel zprávy, a když už ano tak zkreslené. Likvidace byla prezentována jak dobrovolný přestup a celá akce tak mimo řeckokatolické církve nevyvolala žádnou větší reakci nebo protesty.

Likvidace řeckokatolíků a zejména způsob jejího provedení je důležitým svědectvím o nepravostech a zločinech spáchaných komunistickým režimem.

Seznam zkratk:

ČSR – Československá republika

KNV – Krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

OUN – Organizace ukrajinských nacionalistů

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UPA – Ukrajinská povstalecká armáda

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Seznam použité literatury a pramenů:

Prameny/edice pramenů:

- Archiv bezpečnostních složek, fond Velitelství státní bezpečnosti, sign. 310-20-15, 310-72-40.
- Archiv bezpečnostních složek, fond Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-82-82.
- BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994 — BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha-Brno 1994.
- POTAŠ 2001 — POTAŠ, Marián: Dar lásky. 2. opravené a doplněné vydanie. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2001.
- Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince – ze soukromého archivu

Monografie

- BABJAK 1997 — BABJAK, Ján – KUŠNÍR Pavol: Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov. BYZANT – vydavateľstvo Spolku sv. Cyrila a Metoda, Košice 1997.
- BALÍK/HANUŠ 2012 — BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: Katolícká cirkev v Československu 1945–1989. CDK, Brno 2012.
- BARNOVSKÝ 2001 — BARNOVSKÝ, Michal: Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950. In Soudobé dejiny, 2001
- CORANIČ 2010 — CORANIČ, Jaroslav: Tzv. Prešovský sobor – vyvrcholení úsilia totalitnej moci o likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. In: Církev v okovách totalitního režimu, Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950. Prešov 2010.
- CORANIČ 2013 — CORANIČ, Jaroslav: Řeckokatolícká cirkev v Českých zemí v letech 1918-1950. In: Řeckokatolícká cirkev v českých zemí. Červený kostelec 2013.
- HORŇÁČEK 2010 — HORŇÁČEK, Josef: Prešovský sobor – jeho zákonnosť a právne následky. In: Církev v okovách totalitního režimu, Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950. Prešov 2010.

- KALVODA 1999 — KALVODA, Josef: Role Československa v Sovětské strategii. Kladno 1999.
- KAPLAN 1990 — KAPLAN, Karel: Pravda o Československu 1945-1948. Praha 1990.
- MAREK/BUREHA 2008 — MAREK, Pavel/BUREHA, Volodymyr: Pravosláví v Československu v letech 1918-1953. Brno 2008.
- MANDZÁK 2008 — MANDZÁK, Daniel Atanáz: „Agent a špión Vatikánu“Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol. Bratislava. 2008.
- MANDZÁK 2009 — MANDZÁK, Danil Atanáz: Známý neznámy. Michalovce 2009.
- MLYNÁRIK 2005 — MLYNÁRIK, Ján: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve. Libri, Praha 2005.
- MURAŠKO 2011 — Мурашко Г.П: Судьбы греко-католической церкви в странах Восточной Европы после Второй мировой войны (из истории национально-конфессиональных конфликтов). In: Государство и церковь в XX веке. Москва 2011.
- ŠABO 2010 — ŠABO, Martin: Systém vzťahov medzi štátom a cirkvami v Československu pred prijatím zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom a po jeho prijatí. In: Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Bratislava 2010.
- ŠTURÁK 2006 — ŠTURÁK Peter: Společensko-náboženská situácia v Československu v rokoch 1918-1927. In: Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888-1960) v súradniciach času a doby. Prešov 2006
- ŠTURÁK 2008 — ŠTURÁK, Peter: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989. Náboženské vydavateľstvo Petra, Prešov 2008
- VAŠKO 1990 — VAŠKO, Václav: Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce I. ZVON, Praha 1990.
- VAŠKO 2007 — VAŠKO, Václav: Likvidace Řeckokatolické církve. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2007.

Periodika:

- EXARCHÁT, Zpravodaj Řeckokatolické církve v ČR, 2006
- LIDOVÉ NOVINY, 1949, 1950
- RUDÉ PRÁVO, 1948, 1950

Rozhlas:

- ČESKÝ ROZHLAS RADIA Vatikán, 1950